

Tonga

**LAO KI HONO TA'OFI 'O E TAUTOITOI
MO E FA'UFA'U FAI HIA
FAKAVAHA'APULE'ANGA**

VAHE 4.03

Tohi Lao Fakatonutonu 2020

LAO KI HONO TA'OFI 'O E TAUTOITOI MO E FA'UFA'U FAI HIA FAKAVAHA'APULE'ANGA

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

KONGA 1 – TALATEU 7

1	Hingoa nounou mo e ngaahi tefito'i taumu'a	7
2	'Uhinga'i lea	8
3	'Uhinga'i lea 'o e Ngaue Tautoitoti	19

KONGA 2 – NGAahi SINO KUO FAKAMAHINO PAU 20

4	Hoko 'a e ngaahi sino kuo lisi 'i he Ngaahi Pule'anga Fakatahataha ko e ngaahi sino kuo fakamahino pau.....	20
5	Fanongonongo 'o e ngaahi sino ko e ngaahi sino kuo fakamahino pau.....	21
6	Fakata'e'aonga'i 'o e Fanongonongo	21
7	To e Vakai'i Fakafakamaau'anga	21
8	Founga Ngaue	22
9	Tangi	22

KONGA 3 – NGAahi HIA 22

10	Fakapa'anga 'o e Tautoitoti	22
11	Ngaue tautoitoti.....	23
12	'Oatu 'o e koloa pe ngaahi ngaue ki he sino kuo fakamahino pau	23
13	Ngāue'aki 'o e koloa tautoitoti.....	24
14	Tauhi 'o e ni'ihi 'oku nau fakahoko 'a e ngaahi ngaue tautoitoti	24
15	Tuku atu 'o e ngaahi me'atau ki he ngaahi kulupu tautoitoti.....	24
16	Kau atu ki he kulupu tautoitoti.....	25
17	Fakakau 'o ha ni'ihi ki he ngaahi kulupu tautoitoti	25

KONGA 4 – PULE'I MO HONO FA'AO 'O E KOLOA 'A E NGAahi

SINO KUO FAKAMAHINO PAU 25

VAHE 1 – PULE'I 25

18	Tu'utu'uni ke pule'i'a e koloa.....	25
19	Fanongonongo 'o e Tu'utu'uni	26
20	Liliu, fakata'e'aonga'i, pe 'osi 'a e 'aonga 'o e tu'utu'uni	26
21	To e vakai'i faka-fakamaau'anga mo e tangi	26
22	Ngaahi Tu'utu'uni makehe ki hono pule'i 'o e koloa 'o e ngaahi sino kuo fakamahino pau	27
23	Ngofua ki he fa'ahi hono tolu ke kole ke tukuange	27
24	Ngofua ki he Fakamaau'anga ke foaki atu ha tukuange ki he fa'ahi hono tolu.....	27

VAHE 2 - FA'AO 28

25	Kole ki ha tu'utu'uni fa'ao	28
26	Fakahoko 'o e tu'utu'uni fa'ao.....	29
27	Ngaue'aki 'o e tu'utu'uni fa'ao	29
28	Malu'i 'o e ngaahi fa'ahi hono tolu.....	30
29	Fakafoki 'o e koloa.....	30
30	Tangi	31

VAHE 3 - FAKAMATALA 31

31	Tuku atu 'o e fakamatala.....	31
----	-------------------------------	----

KONGA 5 – NGAahi MAFai FAKALUKUFUA 32

32	Tuku atu pule'i'o e koloa	32
33	'Oatu 'o e fakamatala felave'imo e ni'ihii, ngaahi koloa pe vaka.....	32
34	Mafai ke ta'ofi 'a e hu mai pea tu'utu'uni 'a hono fakamavahe'iha ni'ihii	33
35	Fakafetongi 'o e fakamatala felave'imo e ngaahi kulupu tautoitoti mo e ngaahi ngaue tautoitoti	34
36	Ngaahi Tu'utu'uni	34
37	Puke 'o e ngaahi koloa 'oku mahalo'i ko e koloa tautoitoti.....	34
38	Fakafoki 'o e pa'anga 'oku fiema'u ke fakafiemalie'i 'a e ngaahi fiema'u tefito fakaetangata	35
39	Ngaahi tu'utu'uni kehe ki he puke 'i he kupu 37	35
40	Fakafoki 'o e ngaahi koloa kuo tauhi 'i he kupu 37.....	36
41	Fakaloloa 'o e vaha'a taimi tauhi	36
42	Tauhi fakalao 'o e ngaahi koloa pau kuo tauhi 'i he kupu 37	37
43	Ngaahi hia felave'i mo e ngaahi koloa pau kuo puke	37

KONGA 6 -NGAahi KONIVESIO KI HONO TA'OFI 'O E TAUTOITOI 38

VAHE 1 - KONIVESIO TOKYO – VAKAPUNA 38

44	Ngāue hia 'i ha vakapuna.....	38
45	Vakapuna kuo fakamahino pau	38

46	Ngaahi mafai fakalukufua 'o e komanita 'o ha vakapuna	38
47	Puke 'o e ni'ihii 'i ha vakapuna	39
48	Fakahifo mo e tuku atu 'o ha taha kuo puke	40
49	Ngaahi fatongia lipooti mo e fanongonongo.....	40
50	Malu'i mei he ngaahi ngaue 'i he Vahe'ni.....	41
VAHE 2 – KONIVESIO HAGUE – PUKE FAKAMALOHI		41
51	Hia 'o e puke fakamalohi.....	41
VAHE 3 – KONIVESIO MO E TU'UTU'UNI NGAUE MONTREAL – FEFOLAU'AKI VAKAPUNA SIVILE		42
52	Hia ke faka'auha, maumau'i pe tuku ki ha tu'unga fakatu'utamaki 'a e malu 'o e vakapuna.....	42
53	Ngaahi ngaue kehe 'oku fakatu'utamaki ki he vakapuna	42
54	Ngaue fakamalohi 'i he ngaahi mala'e vakapuna fakavaha'apule'anga	43
VAHE 4 – NI'IHII KUO MALU'I FAKAVAHA'APULE'ANGA		44
55	Ngaahi hia ki he ni'ihii kuo malu'i fakavaha'apule'anga	44
VAHE 5 – KAKAI KUO PUKE FAKAMALOHI		44
56	Hia 'o e puke fakamalohi'i ha taha	44
VAHE 6 – NAUNAU FAKA'ATOMI		45
58	Ngaahi hia felave'i mo e naunau faka'atomi	45
VAHE 7 – MALU 'I TAHI		46
59	Ngaahi hia fekau'aki mo e malu 'i tahi.....	46
60	Ngaahi hia 'i he Tu'utu'uni Ngaue	47
61	Puke mo e tuku atu.....	48
VAHE 8 – 'ONE PELESITIKI		49
62	Ngaahi hia 'o e 'one pelesitiki	49
63	Mafai ke hu	50
VAHE 9 – FAKAPAPOMU TAUTOITOI		50
64	Ngaahi hia 'o e fakapapomu tautoitoi.....	50
VAHE 10 – TAUTOITOI FAKA'ATOMI		51
65	Tautoitoi Faka'atomi.....	51
66	Kau ki he ngaahi kulupu fa'ufa'u fai hia	52
67	Ta'efaitotonu.....	53
KONGA 8 – FE'AVE'AKI TA'EFAKALAO 'A E KAKAI		53
68	Hia 'o e fe'ave'aki ta'efakalao 'o e ni'ihii	53
69	Hia 'o e fe'ave'aki ta'efakalao 'o e fanau.....	53
70	Fakaehaua 'o e kakai 'oku 'ikai ha totonu fakalao ke ngaue	54

Vahe 4.03

71	Loto ki ai 'a e taha na'e 'ave ta'efakalao	54
72	Ngaahi tohi ngaue folau kakaa ma'ae kakai pe tamasi'i kuo fe'ave'aki ta'efakalao	54
73	Malu'i 'o e ni'ihi na'e 'ave ta'efakalao	55

KONGA 9 – FAKAHU KAKAI TA'EFAKALAO 55

74	Hia 'o e fakahu kakai ta'efakalao.....	55
75	Hia ke tokoni'i ha nofo ha taha 'ikai fakamafai	55
76	Ngaahi tohi ngaue folau pe faka'ilonga kakaa ki he fakahu kakai ta'efakalao	56
77	Ngaahi hia fakalahi.....	56
78	Malu'i 'o e ni'ihi na'e fakahu ta'efakalao.....	56
79	Fatongia 'o e kau uta fakakomesiale	57
80	Heka, hua mo e puke 'o ha vaka	57

KONGA 10 – NGAahi TU'UTU'UNI FAKALUKUFUA 58

81	Mafai	58
82	Tokoni, kaunga hia, fakahinohino'i pe ma'u ha taha ki he fakahoko ha hia.....	59
83	Fakaloto'i ke fakahoko ha hia	59
84	Loto taha ke fakahoko ha hia	59
85	Feinga ke fakahoko ha hia.....	60
87	Fatongia ke fakafoki fakapule'anga pe faka'ilo	60
88	Loto ki ai 'a e 'Ateni Seniale	61
89	Ngaahi tu'unga fakangatangata ki he 'ikai tali ke fakafoki fakapule'anga pe 'oatu 'a e tokoni fengaue'aki	61
90	Fakapekia 'o e Lao ki he Ngaahi Hia Fakavaha'apule'anga	61
91	Ngaahi fakatonutonu fekau'aki	61

TEPILE 62

LAO KI HONO TA'OFI 'O E TAUTOITOI MO E FA'UFA'U FAI HIA FAKAVAHA'APULE'ANGA

KO E LAO KE FAKAHOKO 'A E NGAahi FATONGIA
FAKAVAHA'APULE'ANGA 'O E PULE'ANGA 'O FEKAU'AKI MO E
NGAAHI KONIVESIO MO E NGAahi TU'UTU'UNI 'A E NGAahi
PULE'ANGA FAKATAHATAHA KI HONO TA'OFI 'O E TAUTOITOI MO
E KONIVESIO MO E NGAahi TU'UTU'UNI KI HE FA'UFA'U FAI HIA
FAKAVAHA'APULE'ANGA MO E NGAahi TAUMU'A FEKAU'AKI MO
IA¹

Kamata'anga [11 'o Novema, 2013]

KONGA 1 – TALATEU

1 Hingoa nounou mo e ngaahi tefito'i taumu'a

- (1) 'E ui 'a e Lao' ni ko e Lao ki hono Ta'ofi 'o e Tautoitoti mo e Fa'ufa'u Fai Hia Fakavaha'apule'anga'.
- (2) Ko e ngaahi tefito'i taumu'a 'o e Lao' ni —
 - (a) ke fakahoko 'a e Ngaahi Tu'utu'uni 'a e Kosilio Malu'i 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha' mo e Ngaahi Konivesio' fekau'aki mo e tautoitoti mo e fa'ufa'u fai hia fakavaha'apule'anga';
 - (b) ke ta'ofi 'a e kau tautoitoti mei ha fakahoko ngāue 'i he Pule'anga';
 - (c) ke ta'ofi 'a e ni'ihii 'i he Pule'anga' mei he kau atu ki he ngaahi ngāue tautoitoti mo hono poupu'i 'o e tautoitoti; mo e
 - (d) ngāue ki he fa'ufa'u fai hia fakavaha'apule'anga.

2 'UHINGA'I LEA

(1) 'I he Lao ni, tukukehe ka 'i ai ha 'uhinga kehe 'i hono tu'unga' —

“ngaue fakamalohi” 'oku 'uhinga ki ha ngaue pe 'ikai fakahoko ngāue 'i tu'a 'i he Pule'anga' 'a ia, kapau kuo fakahoko pe fakahoko 'i he Pule'anga' 'a ia 'e hoko ko e hia 'oku kau ki ai 'a e fakamalohi 'i he Konga IX 'o e Lao ki he Ngaahi Hia';

“vakapuna” 'oku 'uhinga ki ha vakapuna, 'o tatau ai pe pe ko ha vakapuna pule'i 'i he Pule'anga pe 'ikai, kehe ange mei ha vakapuna 'a e Pule'anga, kau ki ai ha vakapuna 'a e kau tau, kasitomu pe ngaahi ngaue fakapolisi;

“ofisa kuo fakamafai” 'oku 'uhinga —

- (a) ki he Komisiona Polisi'; pe
- (b) ki ha taha kuo fakamafai 'e he Komisiona Polisi ke fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao ni';

“taha faifakatau pa'anga” 'oku 'uhinga —

- (a) ki ha taha 'oku' ne fakahoko ha pisinisi 'a ha taha malu'i, taha malu'i tu'u vaha'a, taha faifakatau malu'i pe ko ha taha fakatau 'inasi;
- (b) ki ha taha 'oku' ne fakahoko ha pisinisi faifakatau maka koula, tuku atu, fakatau atu pe fakatau mai 'o ha ngaahi sieke folau, ngaahi 'ota pa'anga pe ko ha ngaahi tohi tatau mo ia, pe ko hono tanaki tauhi mo tufaki 'o e pa'anga ko ha konga ia 'o ha pisinisi sevesi totongi vahenga;
- (c) ki ha taha fakalele fale faiva fakakai, kasino pe ko ha lulu;
- (d) ki ha talasiti, pe ko ha pule 'o ha 'iuniti talasiti';
- (e) ki ha ngaahi kasino, kau ai 'a e kasino 'i he 'initaneti, ngaahi fale faiva fakakai mo e ngaahi lulu;
- (f) ki ha kau fakafofonga fakatau 'api pe taha fakatau 'api;
- (g) ki ha taha faifakatau 'o e ngaahi metali mahu'inga mo e taha faifakatau 'o e ngaahi maka koloa mahu'inga, mo e kau faifakatau kehe 'o e ngaahi koloa mahu'inga ma'olunga';
- (h) ki ha fakafofonga lao' (law practitioner), fakafofonga lao 'a e kakai' (notaries), mo ha kau ngaue fakalao palofesinale 'i he'enu teuteu'i, kau ki he pe fakahoko 'o ha ngaahi ngaue fakapa'anga ma'ae taha 'oku ne fakafofonga'i 'o felave'i ki he ngaahi ngāue ko 'eni —
 - (i) fakatau mai pe fakatau atu 'o e ngaahi 'api;
 - (ii) pule'i 'o e pa'anga', ngaahi malu'i' pe ngaahi koloa kehe 'a e taha 'oku fakafofonga'i';
 - (iii) pule'i'o e ngaahi 'akauni pangikē, fakahu pa'anga pe malu'i;
 - (iv) fokotu'utu'u 'o e ngaahi tokoni ki hono fa'u, fakahoko pe pule'i 'o e ngaahi kautaha;

- (v) fa'u, fakahoko pe pule'i'o ha taha pe ha fokotu'utu'u fakalao, mo e fakatau mai mo e fakatau atu 'o e ngaahi pisinisi;
- (vi) kau tauhi tohi, kau 'atita mo e kau fale'i ki he tukuhau; pe
- (vii) ki ha ngāue fakatalasiti pe fakakautaha 'oku 'ikai kau atu 'i he Lao' ni, 'a ia ko ha pisinisi, 'oku' ne tuku atu ha taha 'o e ngaahi ngaue' ni ki he ngaahi fa'ahi hono tolu (third parties) —
 - (aa) ngaue ko ha fakafofonga fokotu'u 'o e ni'ihi fakalao';
 - (bb) ngaue ko ha (pe fokotu'u atu ha taha kehe ke ngaue ko e) talekita pe sekelitali 'o ha kautaha, ha hoa 'i ha paatinasipi, pe ha tu'unga tatau mo ia 'o felave'i mo e ni'ihi fakalao kehe;
 - (cc) tuku atu 'o ha 'ofisi kuo lesisita, tu'asila pisinisi, nofo'anga, tu'asila fetu'utaki pe ngaue ki ha kautaha, ha paatinasipi, ha taha pe fokotu'utu'u fakalao kehe;
 - (dd) ngaue ko ha (pe fokotu'u atu ha taha kehe ke ngaue ko e) taha talasiti 'o ha talasiti kuo fakaha mahino (express trust); pe
 - (ee) ngaue ko ha (pe fokotu'u atu ha taha kehe ke ngaue ko e) taha kuo fokotu'u ke ma'u 'inasi ma'ae taha kehe;

“**tamasi'i**” ‘oku ‘uhinga ki ha taha ‘oku si’i hifo hono ta’u motu’a ‘i he ta’u 18;

“**komanita**”, ‘o ha vakapuna, ‘oku ‘uhinga ki ha taha ‘a ia ‘oku tu’utu’uni fakahangatonu ‘i he vakapuna ‘i he taimi ko ia’;

“**taha uta fakakomesiale**” ‘oku kau ki ai ha kautaha, pe taha ‘o’ona, taha fakahoko ngaue, pe taha pule ‘o e ngaahi fe’ave’aki ‘a ia ‘oku kau ki he fe’ave’aki ‘o e ngaahi koloa pe kakai ki ha tupu fakakomesiale;

“**ofisa konisela**” ‘oku ‘uhinga ki ha ‘ofisa konisela ‘a e Pule’anga’, kau ki ai ha konisela seniale, konisela, konisela tokoni mo e fakafofonga konisela;

“**Fonua Konivesio**” ‘oku ‘uhinga ki ha fonua ‘a ia kuo fakaha ‘e he ‘ateni Seniale’,i ha tu’utu’uni kuo pulusi ‘i he Kāsete, ke hoko ko ha fa’ahi ki ha Konivesio;

“**konivesio ki he ta’ofi ‘o e tautoitoti**” ‘oku ‘uhinga ki he ngaahi konivesio mo e ngaahi tu’utu’uni fakavaha’apule’anga ‘oku hā ‘i he Tepile ki he Lao’ni;

“**Fakamaau’anga**” ‘oku ‘uhinga ki he Fakamaau’anga Lahi ‘o Tonga;

“**vaka**” ‘oku kau ki ai ha vakapuna’, vaka tahi’ (ship), vaka tahi’ (boat) pe ha misini pe vaka kehe ‘oku ngaue’aki pe ala ngaue’aki ki hono uta pe fe’aveaki ‘o ha ni’ihi pe ngaahi koloa, pe fakatou’osi, ‘i he ‘ataa pe vai pe ‘i ‘olunga pe ‘i lalo he tahi;

“**me’a ke ‘ilo ai**” ‘oku ‘uhinga ki ha me’a kuo lave ki ai ‘i he tepile ki he Konga 2 ‘o e Fakalahi Tekinikale ki he Konivesio ki he Ngaahi ‘One Pelesitiki;

“**sino**” ‘oku ‘uhinga ki ha taha, kulupu, talasiti, paatinasipi, sino‘i pa‘anga pe ha fakataha‘anga pe kautaha ‘oku ‘ikai lesisita’;

“**fakaehaua**” kau ki ai ‘a e kotoa ‘o e ngaahi founa fakaehaua fakalielia (kau ki ai ‘a e fakapopula fakalielia mo e fakaehaua ‘o ha ngāue fakapa‘umutu ‘o ha taha kehe), ngāue pe fakahoko ‘o e ngaahi ngāue fakapopula, nofo fakapōpula pe ngaahi ngaue tatau mo e nofo fakapōpula, fakapōpula mo hono to‘o ‘o e ngaahi kongā ‘o e sino;

“**one pe fa‘ahinga me‘a fakatupu pekia kehe**” ‘oku ‘uhinga —

- (a) ki ha ‘one, pe me‘atau fakatupu vela kehe pe fa‘ahinga me‘a ‘oku fa‘u pe ‘oku malava ke ne fakatupu ha mate, fakalavea lahi ki he sino pe ha maumau lahi; pe
- (b) ki ha me‘atau pe fa‘ahinga me‘a ‘oku fa‘u pe ‘oku malava kene fakatupu ha pekia, fakalavea lahi ki he sino pe maumau lahi mei hono tukuange, veteki pe uesia ‘o ha ngaahi kemikale kona, ngaahi kemikale kona fakaesino, ngaahi me‘a kona pe ngaahi me‘a tatau pe ivi faka‘atomi pe ngaahi naunau faka‘atomi;

“**kautaha fakapa‘anga**” ‘oku ‘uhinga ‘eni ki ha taha ‘oku‘ne fakahoko ha pisinisi ki he —

- (a) tali ‘o ha ngaahi fakahū pa‘anga mo ha ngaahi sino‘i pa‘anga mei he kakai ‘oku lava ke toe totongi atu ‘o kau ai ‘a e totongi malu‘i mo‘ui mo e ngaahi ‘inivesi malu‘i felave‘i mo ia;
- (b) nō atu, kau ai ‘a e kuletiti konisiuma´, kuletiti ki he mokisi´, kaungāfai (fakafalala pe ta‘efakafalala) mo hono fakapa‘anga ‘o e ngaahi ngāue fakapa‘anga fakakomesiale;
- (c) lisi ‘o e pa‘anga´;
- (d) ngaahi sevesi fe‘ave‘aki pa‘anga;
- (e) tuku atu mo hono pule‘i ‘o e ngaahi founa ki hono totongi atu ‘o e pa‘anga (‘o hangē ko e ngaahi kaati kuletiti, ngaahi sieke folau mo e ngaahi talafi fakapangike);
- (f) kau ki he ngaahi fakapapau mo e ngaahi tukupā;
- (g) fefakatau‘aki ma‘ana pe ma‘ae kau kasitoma ‘i he maketi pa‘anga ‘o e ngaahi me‘angāue (‘o hangē ko e ngaahi sieke, ngaahi tohi mo‘ua, ngaahi tohi fakamo‘oni fakahū pa‘anga), fetongi pa‘anga muli, ngaahi ‘inasi pa‘anga mo e ngaahi fili, ngaahi me‘angaue ki he fakafetongi pa‘anga mo e tu‘unga totongi tupu, mo e ngaahi malu‘i ‘oku ala liliu;
- (h) hono tufa ‘o e ‘inasi mo kau ‘i he ngaahi tufa ko ia;
- (i) ‘oatu ha fale‘iki he ngaahi tukupa ki he fa‘unga ‘o e sino‘i pa‘anga, faingamalie fakangaue‘anga mo e ngaahi me‘a mahu‘inga felave‘imo ia, pea ke fale‘imo ‘oatu ha ngaahi sevesi fekau‘aki mo e fakataha‘i mo e fakatau mai ‘o e ngaahi tukupā;
- (j) fakatau pa‘anga;

- (k) pule'i mo fale'i fakapotungāue;
- (l) tauhi mo pule'i 'a e ngaahi malu'i;
- (m) 'oatu ha ngaahi sevesi fakamatala kuletiti; pe
- (n) 'oatu ha ngaahi sevesi ki he tauhi malu;

“**peleti foomu tu'uma'u**” ‘oku ‘uhinga ki ha motu fa'u 'e he tangata, me'a fokotu'u pe me'a kuo langa 'oku fakapipiki ki he kilisitahi ki he ngaahi taumu'a ko hono fakatotolo pe ngāue'aki 'o e ngaahi koloa pe ki ha ngaahi taumu'a faka'ekonomika kehe;

“**tu'utu'uni fa'ao**” ‘oku ‘uhinga ki ha tu'utu'uni kuo fakahoko 'e he Fakamaau'anga 'i he kupu 26 'o e Lao' ni;

“**tohi ngaue folau pe faka'ilonga kākā**” ‘oku ‘uhinga ki ha tohi ngaue folau pe faka'ilonga 'a ia —

- (a) kuo fa'u, pe liliu 'i ha founa, 'e ha taha kehe ange mei he taha pe fakafofonga kuo fakamafai fakalao ke fakahoko pe foaki 'a e tohi ngāue folau pe faka'ilonga 'o fakafofonga 'i ha fonua;
- (b) kuo foaki pe ma'u mai 'aki ha founa loi, ta'efaitotonu pe fakamalohi pe 'i ha founa kehe 'ikai ke fakalao; pe
- (c) kuo ngāue'aki 'e ha taha kehe ange mei he taha 'oku 'o'ona fakalao';

“**Konivesio Hague**” ‘oku ‘uhinga ki he Konivesio ki hono Ta'ofi 'o e Puke Ta'efakalao 'o e Vakapuna, na'e fakahoko 'i he Hague 'i he 'aho 16 'o Tisema 1970;

“**Konivesio Puke Fakamalohi**” ‘oku ‘uhinga ki he Konivesio Fakavaha'apule'anga ki hono Fakafepaki'i 'o e 'ave 'o Kinautolu kuo Puke Fakamalohi 'a ia na'e tali 'e he Fakataha'anga Lahi 'o e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha 'i 'aho 17 'o Tisema 1979;

“**hū ta'efakalao**” ‘oku ‘uhinga ki he hū ki he Pule'anga' pe ki ha fonua kehe 'o 'ikai faipau ki he ngaahi fiema'u ki he hu fakalao ki he fonua ko ia;

“**fe'ave'aki fakavaha'apule'anga 'o e ivi faka'atomi**” ‘oku ‘uhinga ki he 'ave 'o ha uta naunau 'atomi 'i ha founa fetuku 'oku taumu'a ke fakalaka 'i he fonua na'e kamata hono 'ave mei ai 'a e uta —

- (a) kamata mei he mavahe mei he ngaue'anga 'o e taha uta 'i he fonua; pea
- (b) ngata 'i he 'ene tu'uta ki he ngaue'anga 'o e taha tali 'i he fonua faka'osi;

“**kautaha fakavaha'apule'anga**” ‘oku ‘uhinga ki ha kautaha 'o e Ngaahi Fonua pe Ngaahi Pule'anga 'o e Ngaahi Fonua pe ha kongā pe ha fakafofonga 'o ha kautaha 'o e fa'ahinga ko ia;

“**taha kuo malu'i fakavaha'apule'anga**” ‘oku ‘uhinga ia —

- (a) ki ha taha 'o e ni'ihī ko enī lolotonga 'enau 'i ha fonua muli, kau ai ha taha 'o e memipa 'o e famili 'o e taha ko ia 'oku folau mo ia —

- (i) ha Taki 'o ha Fonua (kau ki ai ha memipa 'o ha sino ngāue 'oku' ne fakahoko 'a e ngaahi fatongia 'o ha Taki 'o ha Fonua);
 - (ii) ha Taki 'o ha Pule'anga;
 - (iii) ha Minisitā 'oku' ne tokangaekina 'a e Ngaahi Ngaue ki Muli; pe
- (b) ha fakafofonga pe 'ofisiale 'o ha fonua pe ha 'ofisiale pe ha fakafofonga kehe 'o ha kautaha fakavaha'apule'anga 'a ia 'oku natula fakava'apule'anga 'a ia 'oku, 'i he taimi mo e feitu'u kuo fakahoko ha hia ki ha taha pe nofo'anga faka'ofisiale, nofo'anga fakatautaha pe founa 'o e fefononga'aki 'a e taha ko ia, 'oku 'i ai 'a 'ene totonu 'i he lao fakavaha'apule'anga ke malu'i makehe mei hono 'ohofi 'o e tau'atāina pe langilangi 'o'ona, pehē ki hono famili 'a ia 'oku nau fa'u 'a e konga 'o e 'api 'o e taha ko ia';

“**tu'uta**” kau ki ai 'a e tu'uta 'i tahi;

“**monū'ia fakaekoloa**” 'oku kau ki ai ha fa'ahinga 'o e fakaloto'i fakapa'anga pe 'ikai fakapa'anga, totongi, totongi fakafūfu, me'a'ofa, lelei pe ngaue;

“**ngaahi founa tufaki**” 'oku 'uhinga ki he ngaahi misaila, ngaahi loketi mo e ngaahi founa ngāue kehe 'ikai pule'i 'e ha tangata te ne lava 'o tufaki 'a e ngaahi me'atau 'atomi, fakakemikale mo e kona fakaesino 'a ia kuo fa'u fakatafataha ki hono tufaki 'o e ngaahi me'a tau ko ia';

“**vakapuna fakakautau**” 'oku 'uhinga ki ha vakapuna 'a e neivi, fakakautau pe ngaahi laulapuna 'o ha fonua;

“**me'angaue fakakautau**” 'oku kau ki ai 'a e nge'esi mahafu, pomu, fo'i mahafu, maina, misaila, loketi, me'a kamosi, koloneiti pe pefoleita kuo ngaohi fakalao 'o fakatafataha pe ki he ngaahi taumu'a fakakautau pe polisi;

“**ngāue fakakautau**” 'oku kau ki ai 'a e ngaue neivi mo e laulapuna;

“**Konivesio Montreal**” 'oku 'uhinga ki he Konivesio ki hono Ta'ofi 'o e Ngaahi Ngaue Ta'efakalao ki he Malu 'o e Fefolau'aki Vakapuna Sivile, na'e fakahoko 'i Montreal 'i 'aho 23 'o Sepitema 1971;

“**Konivesio New York**” 'oku 'uhinga ki he Konivesio ki hono Ta'ofi mo e Tautea 'o e Ngaahi Hia ki he Ni'ihi 'oku Malu'i Fakavaha'apule'anga, kau ki ai 'a e kau fakafofonga Fakatipilometika, na'e fakahoko 'i New York 'i 'aho 14 'o Tisema 1973;

“**Me'atau 'atomi, fakakemikale pe kona fakaesino**” 'oku 'uhinga ki he —

- (a) ngaahi me'atau 'atomi mo e ngaahi me'a ngaue 'one faka'atomi kehe;
- (b) ngaahi me'atau fakakemikale 'a ia 'oku, fakataha pe mavahevahe —
 - (i) ngaahi kemikale kona mo e me'a ke fa'u 'aki, tukukehe ka fakataumu'a ki he —
 - (aa) ngaahi taumu'a fakangaue'anga', fakangoue', fekumi', faito'o', hu'i vai', pe ngaahi taumu'a melino kehe;

- (bb) ngaahi taumu'a malu'i, 'a ia 'oku fakataumu'a fakahangatonu felave'i mo e malu'i mei he ngaahi kemikale kona pea ke malu'i mei he ngaahi me'atau fakakemikale;
- (cc) ngaahi taumu'a fakakautau 'oku 'ikai fekau'aki ki hono ngāue'aki 'o e ngaahi me'atau fakakemikale pea 'ikai fakafalala ki hono ngaue'aki 'o e ngaahi 'ulungaanga kona 'o e ngaahi kemikale ko ha founga 'o e tau; pe
- (dd) fakahoko 'o e lao 'o kau ki ai 'a e ngaahi taumu'a ki hono pule'i'o e ngaahi moveuveu fakalotofonua, kae kehe pe 'oku faitatau 'a e ngaahi fa'ahinga mo e lahi mo e ngaahi taumu'a ko ia;
- (ii) ngaahi me'atau mo e ngaahi me'angaue kuo fa'u fakatefito pe ki hono fakatupu 'a e pekia pe uesia kehe 'aki 'a e ngaahi 'ulungaanga kona 'o e ngaahi kemikale kona kuo fakamahino pau 'i he palakalafi-si'i (i), 'a ia 'e tuku atu ia ko ha ola 'a hono ngāue'aki 'o e ngaahi me'atau mo e ngaahi me'angaue ko ia;
- (iii) ko ha me'angaue kuo fa'u fakatefito ki hono ngaue'aki fakahangatonu 'o fekau'aki mo hono ngaue'aki 'o e ngaahi me'atau mo e ngaahi me'angaue kuo fakaha mahino 'i he palakalafi-si'i (ii);
- (c) ngaahi me'atau kona fakaesino 'a ia ko e —
 - (i) siemu pe ngaahi me'a kona fakaesino kehe, pe ngaahi kemikale kona 'o tatau ai pe honau tupu'anga pe founga 'o e fa'u, 'o e ngaahi fa'ahinga mo e lahi 'a ia 'oku 'ikai hano 'uhinga lelei ki he ngaahi taumu'a malu'i mei he ngaahi mahaki, malu'i, pe melino kehe; pe
 - (ii) ngaahi me'atau, ngaahi me'angaue pe ngaahi founga tufaki kuo fokotu'u ke ngaue'aki 'a e ngaahi siemu pe ngaahi kemikale kona ki he ngaahi taumu'a feke'ike'ipe tau 'oku ngaue'aki 'a e me'atau;

“tuku'anga ivi faka'atomi” 'oku 'uhinga —

- (a) ki ha tauhi'anga ivi 'atomi, kau ki ai 'a e ngaahi tauhi'anga kuo fokotu'u 'i ha ngaahi vaka, ngaahi me'alele, vakapuna ('o tatau ai pē pe 'oku 'ikai ngāue'aki ki he ngaahi ngaue fakakautau, kasitomu pe polisi) pe ngaahi naunau 'o e vava ke ngāue'aki ko ha ma'u'anga ivi koe'uhi ke fakai'vi'aki 'a e ngaahi vaka, ngaahi me'alele, vakapuna pe ngaahi naunau 'o e vava pe ki ha taumu'a kehe; pe
- (b) ha ngaue'anga pe feitu'u 'oku ngaue'aki ki hono fa'u, tauhi pe ngaohi pe fe'ave'aki 'o e naunau ivi faka'atomi;

“naunau faka'atomi” 'oku 'uhinga ki ha taha 'o e ngaahi me'a' ni —

- (a) plutonium 'oku 'ikai lahi hake 'i he 80% 'a e malohi faka'atomi (isotopic) 'i he plutonium-238;

- (b) uranium–233;
- (c) uranium 'oku 'i ai 'a e uranium-233 pe uranium-235 pe fakatou'osi;
- (d) uranium 'oku 'i ai ha mālohi faka'atomi fakaenatula, kehe ange mei he uranium 'i he fotunga 'o e maka koloa pe toenga maka koloa; pe
- (e) ha me'a 'oku 'i ai ha naunau faka'atomi;

“Konivesio ki he Naunau Faka'atomi” 'oku 'uhinga ki he Konivesio ki he Malu'i 'o e Naunau Faka'atomi, na'e fakahoko 'i Vienna mo New York 'i he 'aho 3 'o Ma'asi 1980;

“Konivesio ki he Tautoitoti Faka'atomi” 'oku 'uhinga ki he Konivesio Fakavaha'apule'anga ki hono Ta'ofi 'o e Ngaahi Ngaue 'o e Tautoitoti Faka'atomi, na'e tali 'e he Fakataha'anga Lahi 'o e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha 'i he 'aho 13 'o 'Epeleli 2005;

“taha fakahoko ngaue”, 'i ha vaka, 'oku 'uhinga ki he taha 'o'ona, taha fakahoko ngāue pe taha 'oku ne tu'utu'uni pe taki 'i he vaka 'i he taimi pe ko ia, kehe ange mei ha pailate 'o ha vaka, pule taulanga, pe ha 'ofisa ngaue fakahoko lao 'oku lolotonga fakahoko hono ngaahi fatongia;

“kulupu fa'ufa'u fai hia” 'oku 'uhinga ki ha kulupu 'o 'ikai to e si'i hifo 'i he toko 3, 'oku 'i ai 'i ha vaha'a taimi, 'a ia 'oku nau ngaue fakataha ki ha taumu'a ngaue ke ma'u mai 'a e ngaahi monū'ia fakaekoloa mei hono fakahoko 'o e ngaahi hia 'a ia 'oku ala tautea 'aki 'a e tautea lahi taha ko e ngaue popula 'o 'ikai si'i hifo 'i he ta'u 'e 4;

“fakahu kakai ta'efakalao” 'oku 'uhinga ki hono fokotu'utu'u pe tokoni'i 'o ha taha 'ikai fakamafai'i ke hū ta'efakalao ki ha fonua;

“Tu'utu'uni Ngaue ki he Fakahu Kakai Ta'efakalao” 'oku 'uhinga ki he Tu'utu'uni Ngaue ki he Fakahū Kakai Ta'efakalao, 'i 'Uta, Tahī mo e 'ataa, 'o tanaki atu ki he Konivesio 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha ki hono Ta'ofi 'o e Fa'ufa'u Fai Hia Fakavaha'apule'anga;

“Tu'utu'uni Ngaue ki he Fe'ave'aki Ta'efakalao 'a e Kakai” 'oku 'uhinga ki he Tu'utu'uni Ngaue ki he Faka'ehi'ehi, Ta'ofi mo hono Tautea 'a hono Fe'ave'aki 'o e Kakai tautefito ki he Kakai Fefine mo e Fanau 'o tanaki atu ki he Konivesio 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha ki hono Ta'ofi 'o e Fa'ufa'u Fai Hia Fakavaha'apule'anga;

“one pelesitiki” 'oku 'uhinga ki ha 'one 'a ia 'oku —

- (a) fa'u 'aki ha 'one lahi 'e taha pe lahi ange 'a ia 'i hono tu'unga haohaoa 'oku si'i ange 'a e malohi 'o e mao 'i he 10-4 Pa 'i he mafana ko e tikili selesiasi 'e 25;
- (b) fa'u 'aki ha naunau ha'i ; pea
- (c) 'i hono fio, 'oku ala tuki ke lafalafa 'o manifi pe piko'i ngofua 'i he mafana maheni (normal room temperature);

“**Konivesio ki he Ngaahi ‘One Pelesitiki**” ‘oku ‘uhinga ki he Konivesio ki hono Faka'ilonga'i 'o e Ngaahi ‘One Pelesitiki ‘aki ‘a e Taumu'a ke Faka'ilonga'i, na'e fakahoko 'i Montreal 'i he 'aho 1 'o Ma'asi 1991;

“**ngaahi feitu'u**” kau ki ai 'a e kotoa pe ha konga 'o ha fale, langa, vaka pe me'alele;

“**fetu'utaki fakapulipuli**” ‘oku ‘uhinga ki ha fetu'utaki fakapulipuli, 'o tatau ai pe pe 'oku fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu 'o fakafou 'i ha fakafofonga —

(a) 'i he vaha'a —

(i) 'o ha fakafofonga lao 'i hono tu'unga ngaue fakapalofesinale mo ha fakafofonga lao kehe 'i he tu'unga tatau; pe

(ii) 'o ha fakafofonga lao 'i hono tu'unga ngaue fakapalofesinale mo ha taha 'oku ne fakafofonga'i;

(b) ke ma'u mai pe 'oatu ha fale'ipe tokoni fakalao; pea

(c) 'ikai ki he taumu'a ki hono fakahoko pe tokoni'i 'a e fakahoko 'o ha ngaue ta'efakalao pe hala;

“**koloa**” kau ki ai 'a e —

(a) ngaahi koloa 'o e fa'ahinga kotoa, 'o tatau ai pe pe 'oku lesisita pe 'ikai lesisita, ala fe'ave'aki pe 'ikai ala fe'ave'aki, lava ala ki ai pe 'ikai lava ala ki ai; mo e

(b) ngaahi tohi ngaue pe ngaahi me'angaue fakalao 'i ha fa'ahinga pe kau ki ai 'a e faka'elekitulonika pe tisitolo, 'o fakamo'oni ki he taha 'o'ona, pe totonu ki he, ngaahi koloa ko ia, kau ki ai kae 'ikai fakangatangata ki he ngaahi kuletiti pangike, ngaahi sieke folau, ngaahi sieke pangike, ngaahi 'ota pa'anga, ngaahi 'inasi, ngaahi malu'i, ngaahi ponite, ngaahi talafi mo e ngaahi tohi 'o e kuletiti;

“**ofisa fakapule'anga**” ‘oku ne ma'u 'a e 'uhinga tatau mo ia 'oku tu'utu'uni 'i he Lao ki he Komisiona ki he Fakafepaki'i 'o e Ta'efaitotonu;

“**me'angaue 'ivi faka'atomi**” ‘oku ‘uhinga —

(a) ki ha me'angaue 'one faka'atomi; pe

(b) ki ha me'angaue tufaki ivi faka'atomi pe tuku atu ivi faka'atomi 'a ia 'e ala, koe'uhi ko hono ngaahi 'ulungaanga ivi faka'atomi, ke fakatupu pekia, lavea lahi ki he sino pe maumau lahi ki ha koloa pe ki he 'ataakai;

“**naunau ivi faka'atomi**” ‘oku ‘uhinga ki he naunau faka'atomi mo e ngaahi me'a kehe 'oku 'i ai 'a e ngaahi niukalati (nuclides) 'a ia 'oku veteki fakatu'upake (ko e founa 'oku kau ki ai 'a e tuku atu 'o ha taha pe lahi ange 'o e fa'ahinga me'a ivi faka'atomi 'o hange ko e alpha-, beta-, ngaahi paatikolo niutoloni mo e ngaahi huelo gamma) pea 'a ia 'e ala, koe'uhi ko hono ngaahi 'ulungaanga ivi faka'atomi, ke fakatupu pekia, lavea lahi ki he sino pe maumau lahi ki ha koloa pe ki he 'ataakai;

“fonua tali” ‘oku ‘uhinga —

- (a) ki he fakahu kakai ta'efakalao – ko e fonua ‘a ia kuo fokotu'utu'u ke hu atu 'ikai fakamafai ki ai ha taha; pe
- (b) ki he fe'ave'aki ta'efakalao 'a e kakai - ko e fonua ‘a ia 'oku 'oatu ki ai 'a e taha kuo 'ave ta'efakalao ko ha kongā 'o ha ngaue fe'ave'aki ta'efakalao 'o ha ni'ihī;

“koloa 'oku ala lesisita” ‘oku ‘uhinga ki he koloa ‘a ia ko e taha 'o'ona 'e ala 'ave 'aki hono lesisita 'i ha lesisita 'oku tauhi 'i ha lao 'oku ngaue'aki 'i he Pule'anga;

“vaka tahi” ‘oku ‘uhinga ki ha vaka 'a ia 'oku 'ikai fakapipiki tu'uma'u ki he kilisitahi —

- (a) kau ki ai ha vaka 'ea (hovercraft), vaka hiki (hydrofoil), vaka uku pe ha to e vaka tetee kehe; ka
- (b) 'oku 'ikai kau ki ai ha vaka tau, ko ha vaka 'oku 'o'ona pe fakalele 'e ha fonua pea 'oku ngaue'aki ko ha tokoni fakafolautahi pe ki he ngaahi taumu'a fakakasitomu pe polisi pe ko ha vaka kuo fakafoki ke 'oua 'e to e folau;

“sino kuo fakamahino pau” ‘oku ‘uhinga ki ha taha pe sino —

- (a) 'a ia ko ha sino kuo lisi 'e he Ngaahi Pule'anga Fakatahataha 'o hange ko ia 'oku fakamatala'i 'i he kupu 4; pe
- (b) 'a ia kuo fakahoko ki ai ha fanongonongo 'i he kupu 5;

“ngaahi founa kuo fakamahino pau” ‘oku ‘uhinga ki ha taha 'o e ngaahi me'a'ni —

- (a) fakamanamana;
- (b) ngāue'aki 'o e fakamalohi pe ngaahi founa kehe 'o e fakamalohi;
- (c) holataki'i;
- (d) kaka;
- (e) kaka'i;
- (f) ngaue hala'aki 'o e mafai pe ha tu'unga uesia ngofua; pe
- (g) 'oatu pe ma'u mai 'a e ngaahi totongi pe ngaahi monu'ia ke ma'u 'a e loto 'o ha taha 'oku ne pule'iha taha kehe;

“taha tautoitoi” ‘oku ‘uhinga ki ha taha totonu 'oku ne —

- (a) fakahoko pe feinga ke fakahoko, ha ngaahi ngaue tautoitoi 'i ha ngaahi founa, fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu, 'ikai fakalao pea loto 'aki;
- (b) kau atu ko ha tokoni 'i he ngaahi ngaue tautoitoi;
- (c) fokotu'utu'u pe tu'utu'uni ki ha ni'ihī kehe ke fakahoko 'a e ngaahi ngaue tautoitoi; pe

- (d) tokoni ki hono fakahoko 'o e ngaahi ngaue tautoitoi 'e ha kulupu 'o e ni'ihii 'oku nau ngaue 'i he taumu'a taha 'a ia ko e tokoni 'oku fakahoko 'i he loto 'aki pea mo e taumu'a ke fakahoko 'a e ngaue tautoitoi pe 'aki 'a e 'ilo 'oku loto'aki 'e he kulupu ke fakahoko ha ngaue tautoitoi;

“ngaue tautoitoi” 'oku' ne ma'u 'a e 'uhinga kuo 'oatu 'i he kupu 3 'o e Lao' ni;

“kulupu tautoitoi” 'oku 'uhinga —

- (a) ki ha sino 'a ia ko e taha 'o 'ene ngaahi ngāue pe ngaahi taumu'a ke fakahoko, pe fakafaingofua'i 'a e fakahoko, 'o ha ngaue tautoitoi;
- (b) ha kulupu 'a ia ko ha sino kuo fakamahino pau;
- (c) kau atu ko ha tokoni ki he ngaahi ngaue tautoitoi;
- (d) fokotu'utu'u pe tu'utu'uni ki ha ni'ihii kehe ke fakahoko 'a e ngaahi ngaue tautoitoi; pe
- (e) tokoni ki hono fakahoko 'o e ngaahi ngaue tautoitoi 'e ha kulupu 'o e ni'ihii 'oku nau ngāue 'i he taumu'a taha 'a ia ko e tokoni 'oku fakahoko 'i he loto 'aki pea mo e taumu'a ke fakahoko 'a e ngāue tautoitoi pe 'aki 'a e 'ilo 'oku loto'aki 'e he kulupu ke fakahoko ha ngaue tautoitoi;

“koloa tautoitoi” 'oku 'uhinga ki he —

- (a) koloa 'a ia kuo, 'oku, pe 'oku ngalingali ke ngāue'aki ke fakahoko ha ngaue tautoitoi;
- (b) koloa 'a ia kuo, 'oku, pe 'oku ngalingali ke ngāue'aki 'e ha taha tautoitoi pe ha kulupu tautoitoi; pe
- (c) koloa 'oku 'o'ona pe pule'i, pe ma'u mei pe ngaohi mei he koloa 'o'ona pe pule'i, 'aki pe ma'ae sino kuo fakamahino pau;

“Konivesio Tokyo” 'oku 'uhinga ki he Konivesio 'o e Ngaahi Hia mo e Ngaahi Ngaue Tefito Kehe kuo Fakahoko 'i he Loto Vakapuna, na'e fakahoko 'i Tokyo 'i he 'aho 14 'o Sepitema 1963;

“Pule'anga” 'oku 'uhinga ki he Pule'anga 'o Tonga';

“vakapuna pule'i'e Tonga” 'oku 'uhinga ki ha vakapuna 'a ia 'oku lolotonga lesisita 'i he Pule'anga';

“taha na'e 'ave ta'efakalao” 'oku 'uhinga ki ha taha 'a ia ko ha mamahi 'i ha fe'ave'aki ta'efakalao 'o e ni'ihii;

“fe'ave'aki ta'efakalao 'o e ni'ihii” 'oku 'uhinga ia ki hono fakakau, fe'ave'aki, 'ave, tauhi pe ma'u mai 'o e taha 'aki 'a e taumu'a ke fakaehaua;

“Ma'u Mafai Lipooti Pa'anga” 'oku 'uhinga ki he Ma'u Mafai Lipooti Pa'anga kuo fokotu'u 'i he Lao ki he Ngaahi Fe'ave'aki Fakapulipuli 'o e Pa'anga Kākā mo e Ngaahi Koloa 'oku Ma'u mei ha Hia;

“**taha 'ikai fakamafai**”, ki ha fonua, 'oku 'uhinga ki ha taha 'a ia 'oku 'ikai ko e tangata'i fonua 'o e fonua pea 'oku 'ikai kene ma'u 'a e kotoa 'o e ngaahi tohi ngaue 'oku fiema'u 'i he lao 'o e fonua ki he hū atu fakalao 'a e taha ko ia ki he fonua;

“**taha ngaue ta'efakalao**”, ki ha taha pule ngaue, 'oku 'uhinga ki ha taha 'a ia 'oku 'ilo'i 'e he taha pule ngaue, pe 'oku totonu fakapotopoto ke ne 'ilo, 'oku 'ikai ha'ane totonu 'i he lao felave'i'a e Pule'anga ke ma'u ngaue 'i he ngāue 'a e taha pule ngāue;

“**one pelesitiki 'ikai faka'ilonga'i**” 'oku 'uhinga ki ha 'one pelesitiki 'a ia 'oku —

- (a) 'ikai ke 'i ai ha me'a ke 'ilo ai; pe
- (b) 'i he taimi 'o hono ngaahi, 'oku 'ikai ke ne ma'u 'a e tu'unga ma'ulalo taha 'o e tu'unga malohi 'o ha me'a ke 'ilo ai kuo fakaha 'i he tepile ki he Konga 2 'o e Fakalahi Fakatekinikale ki he Konivesio ki he Ngaahi 'One Pelesitiki; pea

“**me'atau**” 'oku kau ki ai 'a e me'atau (firearm), me'atau fakakemikale, kona fakaesino pe faka'atomi.

(2) 'I he Lao ni —

- (a) ko e vaha'a taimi lolotonga 'oku folau 'a e vakapuna 'e lau 'oku kau ki ai —
 - (i) 'a e vaha'a taimi mei he momeniti 'oku tapuni kotoa ai 'a e ngaahi matapa kitu'a hili 'a e fakaheka kae 'oua kuo a'u ki he momeniti 'a ia 'oku fakaava ai 'a e matapa ki he fakahifo; pea
 - (ii) ki he tu'uta fakatu'upake 'i ha vaha'a taimi kae 'oua kuo pule kakato 'a e kau ma'u mafai taau ki he vakapuna pea ki he ni'ihimo e koloa 'oku kau 'i he folau; pea
- (b) 'e lau ha vakapuna 'oku ngaue —
 - (i) lolotonga 'a e vaha'a taimi kakato 'a ia 'e kamata 'i he teuteu folau 'a e vakapuna ki ha folau pea 'e ngata 'i he houa 'e 24 hili 'a e tu'uta ko ia 'a e vakapuna 'i he kakato 'a e folau ko ia; pea
 - (ii) 'i ha taimi pe (kehe ange mei he vaha'a taimi) lolotonga, 'o fakatatau ki he palakalafi (a), 'oku lolotonga folau 'a e vakapuna.

(3) 'I he Lao' ni, ko ha lave ki ha vakapuna 'oku lolotonga folau 'oku kau ki ai ha lave ki ha vakapuna lolotonga ha vaha'a taimi 'oku 'i he funga 'o e tahi pe fonua ka 'ikai 'i he ngaahi ngatangata'anga fakalotofonua 'o ha fonua.

(4) 'I he Lao' ni, tukukehe ka 'i ai ha 'uhinga kehe 'i hono tu'unga, ko ha lave ki ha fonua pe ngaahi ngatangata'anga 'o ha fonua 'e lau ia ke kau ki ai ha lave ki he ngaahi potutahi fakavahefonua, kapau 'oku 'i ai, 'o e fonua.

3 'UHINGA'I LEA 'O E NGAUE TAUTOITOI

(1) 'I he Lao'ni —

“**ngaue tautoitoi**” ‘oku ‘uhinga ki ha ngāue pe ‘ikai fakahoko ngaue ‘i loto pe
‘i tu‘a ‘i he Pule‘anga ‘a ia ‘oku —

(a) hoko ko e hia ‘i loto ‘i he ngaahi ngata‘anga ‘o ha konivesio ki hono
ta‘ofi ‘o e tautoitoi; pe

(b) ‘oku lave ki ai ‘i he kupu si‘i (2).

(2) 'I he kupu si‘i (1)(b), ko e ngaue pe ‘ikai fakahoko ngāue —

(a) kuo pau —

(i) ke kau ki ai ‘a e pekia pe lavea lahi ki he sino ‘o ha taha;

(ii) ke kau ki ai ‘a e maumau lahi ki ha koloa;

(iii) ke fakatu‘utamaki ki he mo‘ui ha taha;

(iv) ke fakatupu ha fakatu‘utamaki lahi ki he mo‘ui lelei pe malu ‘a e
kakai pe ki ha konga ‘o e kakai;

(v) ke kau ki ai hono ngāue‘aki ‘o e ngaahi me‘atau;

(vi) ke kau ki ai hono ‘oatu ki he ‘ātakai, tufaki pe tuku atu ki he kakai
ha —

(aa) me‘a fakatu‘utamaki, kona, ivi faka‘atomi pe
fakatu‘utāmaki (harmful);

(bb) kemikale kona; pe

(cc) siemu pe me‘a pe kemikale kona fakaesino kehe;

(vii) ke kau ki ai ha uesia lahi ki ha founa ngaue pe tuku atu ‘o e ngaahi
ngaue ‘oku felave‘i fakahangatonu ki he ngaahi ngāue lalahi
mahu‘inga; pe

(viii) ha ngāue ‘oku hoko ko ha hia ‘i loto ‘i he ngata‘anga ‘o e, pea ‘i
hono faka‘uhinga‘i ‘i he taha ‘o e ngaahi talite ko ‘eni: Konivesio
ki hono Ta‘ofi ‘o e Puke Ta‘efakalao ‘o e Vakapuna (1970),
Konivesio ki hono Ta‘ofi ‘o e Ngaahi Ngaue Ta‘efakalao ki he
Malu ‘o e Fefolau‘aki Vakapuna Sivile (1971), Konivesio ki hono
Ta‘ofi mo e Tautea ‘o e Ngaahi Hia ki he Ni‘ihi ‘oku Malu‘i
Fakavaha‘apule‘anga, kau ki ai ‘a e Kau Fakafofonga
Fakatipilometika (1973), Konivesio Fakavaha‘apule‘anga ki hono
Fakafepaki‘i ‘o e ‘ave ‘o Kinautolu kuo Puke Fakamalohi,
Konivesio ki hono Malu‘i ‘o e Naunau Ivi Faka‘atomi (1980),
Tu‘utu‘uni Ngaue ki hono Ta‘ofi ‘o e Ngaahi Ngaue Fakamalohi
Ta‘efakalao ‘i he Ngaahi Mala‘e Vakapuna ‘oku ngaue ki he
Fefolau‘aki Fakavaha‘apule‘anga Sivile, ‘o tanaki atu ki he
Konivesio ki hono Ta‘ofi ‘o e Ngaahi Ngaue Ta‘efakalao ki he
Malu ‘o e Fefolau‘aki Vakapuna Sivile (1988), Konivesio ki hono
Ta‘ofi ‘o e Ngaahi Ngaue Ta‘efakalao ki he Malu ‘o e Faifolau ‘i

Tahi (1988), Tu'utu'uni Ngaue ki hono Ta'ofi 'o e Ngaahi Ngaue Ta'efakalao ki he Malu 'o e Ngaahi Peleti Foomu Tu'uma'u kuo Fokotu'u 'i he Konga Fonua Konitinentale (1988), mo e Konivesio Fakavaha'apule'anga ki hono Ta'ofi 'o e Ngaahi Fakapapomu Tautoitoi (1997);

- (b) kuo pau ke fakataumu'a pe, 'i hono natula pe tu'unga, lau ia 'i he 'ene fakapotopoto taha 'oku fakataumu'a ia —
 - (i) ke fakailifia'i 'a e kakai pe ha konga 'o e kakai; pe
 - (ii) ke fakamalohi'i ha pule'anga pe ha kautaha fakavaha'apule'anga ke fakahoko, pe 'ikai fakahoko, ha ngaue; pea
 - (c) kuo pau ke fakahoko 'aki 'a e taumu'a ki he hokohoko atu 'o ha taumu'a fakapolitikale, fakaefakakaukau, pe fakalotu.
- (3) Ka neongo ia, ko ha ngaue pe ko e 'ikai fakahoko ngaue kuo fakaha 'i he kupu si'i (2) 'oku 'ikai kau ki ai ha ngaue pe 'ikai fakahoko ngaue 'a ia —
- (a) 'oku fakahoko ko e konga 'o ha poupou, fakaha loto, laka fakahaha, 'ikai loto pe ha ngaue fakangaue'anga pea 'oku 'ikai fakataumu'a ke fakatupu ha uesia 'oku fakaha 'i he kupu si'i (2)(i), (ii), (iii), (iv), (v), pe (vi); pe
 - (b) 'oku hoko 'i he lolotonga 'o ha tau ngaue'aki 'o e me'atau pea 'oku, 'i he taimi ko ia mo 'i he feitu'u 'oku hoko ai, fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni 'o e lao fakavaha'apule'anga 'oku ala ngaue'aki ki he tau.

KONGA 2 – NGAHI SINO KUU FAKAMAHINO PAU

4 Hoko 'a e ngaahi sino kuo lisi 'i he Ngaahi Pule'anga Fakatahataha ko e ngaahi sino kuo fakamahino pau

- (1) Ki he ngaahi taumu'a 'o e Lao' ni, ko e ngaahi sino kuo lisi ko e ngaahi sino tautoitoi mei he taimi ki he taimi 'e he Kosilio Malu'i 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha ko e "ngaahi sino kuo fakamahino pau".
- (2) Kuo pau ki he 'Ateni Seniale, 'i he pulusi 'o e fanongonongo 'i he Kasete, ke fanongonongo 'a e lisi 'o e ngaahi sino tautoitoi 'oku lave ki ai 'i he kupu si'i (1), pea hoko atu 'a e 'oatu 'o e fanongonongo 'i hono pea 'i he taimi 'oku tanaki atu pe to'o ai 'e he Kosilio Malu'i 'o e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha ha sino tautoitoi mei he lisi ko ia.
- (3) Ko ha lisi 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha 'o e ngaahi sino tautoitoi kuo teuteu'i mo fakamo'oni'i 'e he 'Ateni Seniale 'e lau ia ko e fakamo'oni fe'unga ko e lisi ko ia ko e lisi totonu ia 'o e ngaahi sino tautoitoi 'a e Kosilio Malu'i 'o e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha' ko e ngaahi sino tautoitoi.

5 Fanongonongo 'o e ngaahi sino ko e ngaahi sino kuo fakamahino pau

- (1) Fakatatau ki he kupu si'i (2), 'e ngofua ki he 'Ateni Seniale' ke ne fanongonongo ha sino ko e sino kuo fakamahino pau.
- (2) Kuo pau ki he 'Ateni Seniale' 'i he fakahoko ngaue 'i he kupu si'i (1) ke ne ma'u 'a e ngaahi makatu'unga fe'unga ke tui ai —
 - (a) kuo fakahoko 'e ha sino 'i he 'ilo pau, feinga ke fakahoko, kau atu ki hono fakahoko pe tokoni ki hono fakahoko ha ngaue tautoitoi;
 - (b) kuo fakahoko 'e ha sino 'i he 'ilo pau ma'ae, 'i he tu'utu'uni 'o ha, pe 'i he ngaue fakataha mo ha sino kuo fanongonongo 'i he palakalafi (a); pe
 - (c) ko ha sino (kehe ange mei ha taha) 'oku 'o'ona kotoa pe pule'ikakato fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu 'e ha sino 'oku lave ki ai 'i he palakalafi (a) pe (b).
- (3) Kuo pau ke pulusi 'a e fanongonongo 'i he Kāsete.
- (4) Kuo pau ko e koloa, ngaahi koloa (assets) pe sino'i pa'anga 'o e sino kuo fakamahino pau 'a ia kuo 'ilo 'i he Pule'anga ke puke ia 'o 'ikai to e toloi pea 'ikai ha tomu'a fanongonongo ki he sino kuo fakamahino pau.

6 Fakata'e'aonga'i 'o e Fanongonongo

- (1) Kuo pau ke fakata'e'aonga'i 'e he 'Ateni Seniale' ha fanongonongo 'i he kupu 5 'a ia 'oku 'i ai ha ngaahi makatu'unga fakapotopoto ke fakahoko ia.
- (2) Kuo pau ke pulusi 'i he Kasete ha fakata'e'aonga 'i he kupu si'i (1).

7 To e Vakai'i Fakafakamaau'anga

- (1) 'E ngofua ki he Fakamaau'anga 'i ha kole ha sino kuo fakamahino pau ke fakata'e'aonga'i ha fanongonongo 'i he kupu 5 fekau'aki mo e sino kuo fakamahino pau.
- (2) Kuo pau ki he Fakamaau'anga —
 - (a) kapau 'oku tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga' 'oku 'i ai 'a e ngaahi makatu'unga fakapotopoto ki he fakahoko ngaue 'a e 'Ateni Seniale' 'i he kupu 5, ke 'ikai tali 'a e kole; pe
 - (b) kapau 'oku tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga' 'oku 'ikai ha ngaahi makatu'unga fakapotopoto ki he fakahoko ngaue 'a e 'Ateni Seniale' 'i he kupu 5, ke fakata'e'aonga'i 'a e fanongonongo.
- (3) Kapau kuo fakata'e'aonga'i 'e he Fakamaau'anga ha fanongonongo, kuo pau ki he 'Ateni Seniale' ke pulusi ha fanongonongo 'o e fakata'e'aonga'i 'i he Kasete'.

8 Founga Ngaue

Ki ha hopo 'i he Konga' ni —

- (a) kuo pau ke 'oatu 'e he sino kuo fakamahino pau ha tohi fanongonongo 'oku fakapotopoto 'o e kole ki he 'Ateni Seniale; pea
- (b) kuo pau ki he Fakamaau'anga' ke —
 - (i) fanongo ki ha fakamatala 'a e 'Ateni Seniale;
 - (ii) fanongo ki ha fakamo'oni pe fakamatala kuo 'oatu 'e he 'Ateni Seniale 'i he 'ikai 'i ai 'a e sino kuo fakamahino pau pe fakafofonga lao 'oku' ne fakafofonga'i 'a e sino kuo fakamahino pau, pe ko e kakai, kapau 'oku fakakaukau 'a e Fakamaau'anga' ko hono tuku atu 'o e fakamatala 'e ala uesia ai 'a e malu fakafonua pe fakatu'utamaki ki he malu ha taha;
 - (iii) ngofua ke ne ma'u ko e fakamo'oni ha me'a 'a ia 'e ala fakahū atu ko e fakamo'oni (kau ki ai 'a e fakamatala mei ha fa'ahinga taha) 'a ia 'oku fakakaukau 'a e Fakamaau'anga' 'oku falala'anga mo felave'i; pea
 - (iv) kapau 'e fakahoko ngaue 'a e Fakamaau'anga' 'i he palakalafi si'i (ii), 'oatu ki he sino kuo fakamahino pau ha fakamatala 'o fakama'opo'opo ai 'a e fakamatala 'oku 'ataa ki he Fakamaau'anga', 'o 'ikai tuku atu ha fakamatala 'a ia 'oku fakakaukau 'a e Fakamaau'anga' 'e ala uesia ai 'a e malu fakafonua pe fakatu'utamaki ki he malu ha taha.

9 Tangi

'E ngofua ki he 'Ateni Seniale' pe ha sino kuo fakamahino pau ke tangi ki he Fakamaau'anga Tangi 'i ha tu'utu'uni na'e fakahoko 'e ha Fakamaau'anga 'i he Konga' ni.

KONGA 3 – NGAHI HIA

10 Fakapa'anga 'o e Tautoitoti

- (1) Ko ha taha 'i ha fa'ahinga founga pe, fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu, 'oku' ne fai 'i he 'ilo pau hono tuku atu pe tanaki ha pa'anga, pe feinga ke fakahoko pehē, 'aki 'a e taumu'a ke ngāue'aki ia pe 'i he 'ilo 'e ngāue'aki kakato pe fakakonga —
 - (a) ke fakahoko 'aki ha ngaue tautoitoti';
 - (b) 'e ha taha tautoitoti ke tokoni'i 'a e ngaahi ngāue 'a e taha ko ia 'o fekau'aki ki ha ngaahi ngaue tautoitoti pe memipa 'i ha kulupu tautoitoti; pe

- (c) 'e ha kulupu tautoitoti,
'oku' ne fakahoko 'a e hia.
- (2) 'Oku fakahoko 'a e hia 'i he kupu si'i (1) 'o e kupu'ni —
- (a) 'o tatau aipe kapau 'oku 'ikai hoko pe 'ikai feinga ke fakahoko 'a e ngaue tautoitoti 'oku lave ki ai 'i he kupu si'i (1);
- (b) 'o tatau ai pe kapau na'e 'ikai ngaue'aki 'a e sino'i pa'anga ke fakahoko 'aki pe feinga ke fakahoko 'a e ngaue tautoitoti 'oku lave ki ai 'i he kupu si'i (1); pea
- (c) neonga ha Fonua pe vahefonua 'a ia 'oku taumu'a ke fakahoko ai pe hoko ai 'a e ngaue tautoitoti.
- (3) Kuo pau ko e hia foki ke —
- (a) kau atu ko ha taha tokoni ki ha hia 'i he 'uhinga 'o e kupu si'i (1);
- (b) fokotu'utu'u pe tu'utu'uni'i ha ni'ihiki kehe ke fakahoko ha hia 'i he 'uhinga 'o e kupu si'i (1);
- (c) kau atu 'i he loto 'aki ki he fakahoko 'o ha hia 'i he kupu si'i (1) 'e ha ni'ihiki 'o e kulupu 'oku nau ngaue 'aki ha taumu'a tatau, 'a ia ko e tokoni 'e hokohoko atu ai 'a e ngaue ta'efakalao pe taumu'a 'o e kulupu 'a ia 'oku kau ki ai 'a hono fakahoko 'o ha hia 'i he kupu si'i (1) pe 'i hono fakahoko ko ia 'oku fakahoko ia 'i he 'ilo pau ko e taumu'a 'o e kulupu ke fakahoko ha hia 'i he kupu si'i (1).
- (4) Ko e 'elementi 'o e loto 'aki ki he ngaahi hia fakapa'anga 'o e tautoitoti 'e ngofua ke ma'u ia mei he ngaahi 'ataakai 'o e mo'oni'i me'a 'i he fakakaukau 'a e taha fakapotopoto.
- (5) Kuo pau ke ala tautea ha taha 'i ha'ane halaia ki he ngaahi hia kuo fokotu'u atu 'i he kupu si'i (1) mo e (3) kapau ko e taha totonu ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 25 pe ha mo'ua pa'anga 'ikai laka hake 'i he \$500,000 pe fakatou'osi, pea kapau ko ha taha fakalao ke mo'ua pa'anga 'oku 'ikai laka hake 'i he \$1,000,000.

11 Ngaue tautoitoti

- (1) 'Oku fakahoko 'e he taha 'a e hia 'i he'ene kau atu ki ha ngaue tautoitoti.
- (2) Kuo pau ki he taha kuo' ne fakahoko ha hia 'i he kupu'ni ke ala tautea ia 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 25.

12 'Oatu 'o e koloa pe ngaahi ngaue ki he sino kuo fakamahino pau

- (1) Kuo pau ke 'ikai ha taha, fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu, te ne 'oatu 'i he 'ilo pau ha koloa pe ngaahi ngaue fakapa'anga pe felave'i kehe ki he, pe ki he lelei 'o ha, sino kuo fakamahino pau.

- (2) Kuo pau ki ha taha 'oku ne fakahoko ha hia 'i he kupu' ni ke ala tautea 'i ha'ane halaia ke ngaue pōpula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 15.
- (3) 'Oku 'ikai ngāue'aki 'a e kupu si'i (1) kapau ko e 'oatu 'o e koloa pe ko e fa'ahinga 'o e ngaue kuo fakamafai 'e ha tu'utu'uni 'a e Kosilio Malu'i 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha.

13 Ngāue'aki 'o e koloa tautoitoti

- (1) Kuo pau ke 'ikai fakahoko 'i he 'ilo pau 'e ha taha —
 - (a) ha ngāue, fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu, ki ha koloa tautoitoti;
 - (b) hono tanaki pe ma'u mai pe ma'u ha koloa tautoitoti;
 - (c) 'a e kau atu pe fakafaingamalie'i, fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu, ha ngaue 'o felave'i ki ha koloa tautoitoti; pe
 - (d) liliu, fufū pe fakapul'i ha koloa tautoitoti.
- (2) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 15.
- (3) 'Oku 'ikai fakahoko 'e ha taha ha hia 'i he kupu si'i (1)(a), (b) pe (c) kapau ko e taha ko ia te ne —
 - (a) fakahoko ki he 'Ateni Seniale, 'i he tohi, 'i he taimi pe ko ia 'oku 'ilo ai 'e he taha ko ia ko e koloa ko e koloa tautoitoti; pea
 - (b) ngaue 'o fakatatau ki ha ngaahi tu'utu'uni 'a e 'Ateni Seniale ki he koloa.

14 Tauhi 'o e ni'ih'i 'oku nau fakahoko 'a e ngaahi ngaue tautoitoti

- (1) Kuo pau ke 'ikai tauhi pe fufuu, pe ta'ofi, fakafaingata'ia'i pe kaunoa ki hono puke, ha taha kehe 'i he 'ilo pau pe 'i he'ene ma'u ha 'uhinga ke tui ko e taha kehe ko ia —
 - (a) kuo ne fakahoko pe 'oku ne palani pe ngalingali ke ne fakahoko ha ngaue tautoitoti; pe
 - (b) ko ha memipa ia 'o ha sino kuo fakamahino pau.
- (2) Kuo pau ki ha taha kuo' ne fakahoko ha hia 'i he kupu' ni ke ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 15.

15 Tuku atu 'o e ngaahi me'atau ki he ngaahi kulupu tautoitoti

- (1) Kuo pau ki ha taha ke 'ikai fakahoko 'i he 'ilo pau hono fokotu'u ke tuku atu, pe tuku atu, ha me'atau pe 'one pe ha me'a fakatupu pekia kehe ki —
 - (a) ha sino kuo fakamahino pau;
 - (b) ha memipa 'o ha sino kuo fakamahino pau; pe

- (c) ha taha kehe ke ngaue'aki 'e, pe ki he lelei 'o, ha sino kuo fakamahino pau pe ha memipa 'o ha sino kuo fakamahino pau.
- (2) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 15.

16 Kau atu ki he kulupu tautoitoti

- (1) Kuo pau ke 'ikai kau atu ha taha ('o tatau ai pē pe ko ha memipa, memipa fengāue'aki pe memipa fakaangaanga) ki ha kulupu tautoitoti 'a ia ko ha sino kuo fakamahino pau, 'i he'ene 'ilo pau ko ha sino kuo fakamahino pau.
- (2) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu'ni ke ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngāue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 15.

17 Fakakau 'o ha ni'ihiki ki he ngaahi kulupu tautoitoti

- (1) Kuo pau ki ha taha ke 'ikai fakahoko 'i he 'ilo pau 'a e tali ke fakakau, pe fakakau, ha taha kehe —
 - (a) ke hoko ko ha memipa 'o ha kulupu tautoitoti; pe
 - (b) ke kau atu ki hono fakahoko 'o ha ngāue tautoitoti.
- (2) Kuo pau ki ha taha kuo'ne fakahoko ha hia 'i he kupu'ni ke ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngāue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 15.

KONGA 4 – PULE'I MO HONO FA'AO 'O E KOLOA 'A E NGAAHI SINO KUO FAKAMAHINO PAU

VAHE 1 – PULE'I

18 Tu'utu'uni ke pule'i'a e koloa

- (1) 'E ngofua ki he 'Ateni Seniale' ke kole ki he Fakamaau'anga' ke fokotu'u ha Taha Tanaki', pea 'e ngofua ke tu'utu'uni ki he Taha Tanaki ko ia' ke tauhi mo pule'i'a e koloa kapau 'oku 'i ai ha ngaahi tu'unga fakapotopoto ke tui 'a e 'Ateni Seniale ko e koloa ko e koloa tautoitoti.
- (2) Ko e tu'utu'uni —
 - (a) kuo pau ke fakamahino pau ai 'a e koloa fekau'aki mo ia; pea
 - (b) 'e ngofua ke fakatefito 'i ha ngaahi tu'utu'uni.
- (3) Kuo pau ko e taha 'oku'ne tauhi pe pule'i 'a e koloa kuo fakahā 'i he tu'utu'uni ke ne fakangofua 'a e Taha Tanaki kuo fokotu'u 'e ha Fakamaau'anga ke ne tauhi mo pule'i 'a e koloa 'o fakatatau ki he tu'utu'uni.

19 Fanongonongo 'o e Tu'utu'uni

- (1) Kuo pau ki ha Fanongonongo 'o e fa'u 'o ha tu'utu'uni 'i he kupu 18 mo e 20 ke 'oatu ia —
 - (a) 'i he vave taha 'e ala lava ki he taha 'oku 'o'ona pe pule'i'a e koloa, kapau 'e ala lava, kapau ko e taha ko ia pe ha fakafofonga 'o e taha ko ia 'oku 'i he Pule'anga; pea
 - (b) ki ha taha kehe 'a ia 'oku pehe 'e he 'ateni Seniale 'e ala 'i ai ha'ane totonu ki he koloa.
- (2) 'Oku 'ikai uesia 'e he 'ikai faipau ki he kupu si'i (1) 'a e fakalao 'o e tu'utu'uni.

20 Liliu, fakata'e'aonga'i, pe 'osi 'a e 'aonga 'o e tu'utu'uni

- (1) 'E ngofua ki he 'Ateni Seniale ke ne —
 - (a) fakahoko ha tu'utu'uni kehe 'i he kupu 18 'o liliu ai 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o e tu'utu'uni pe ko e koloa 'a ia 'oku fakatefito ai 'a e tu'utu'uni; pe
 - (b) fakata'e'aonga'i 'a e tu'utu'uni.
- (2) Kuo pau ko e Fanongonongo 'o ha tu'utu'uni 'i he kupu' ni ke 'oatu ia 'o fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni 'o e kupu 19(1).
- (3) Kapau 'oku 'ikai tomu'a fakata'e'aonga'i, 'e 'osi 'a e 'aonga 'o ha tu'utu'uni 'i he kupu 18 pe 'i he kupu ni kapau —
 - (a) ki ha koloa 'o ha sino kuo fakamahino pau 'oku ngata 'a e hoko 'a e sino ko ha sino kuo fakamahino pau; pe
 - (b) kuo fakahoko ha tu'utu'uni fa'ao 'i he kupu 26 'o felave'iki he koloa.

21 To e vakai'i faka-fakamaau'anga mo e tangi

- (1) 'I ha kole 'e ha taha 'a ia 'oku 'o'ona pe pule'i ha koloa 'oku fakatefito ai ha tu'utu'uni 'i he Vahe' ni, 'e ngofua ki he Fakamaau'anga ke ne liliu pe fakata'e'aonga'i 'a e tu'utu'uni.
- (2) Kuo pau ki he fakamaau'anga —
 - (a) kapau 'oku tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga 'oku 'i ai ha ngaahi makatu'unga fakapotopoto ki he ngaahi ngāue 'a e 'Ateni Seniale 'i he kupu 18 pe 20, ke ne 'ikai tali 'a e kole;
 - (b) kapau 'e tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga 'oku 'ikai ha ngaahi makatu'unga fakapotopoto ki he ngaahi ngāue 'a e 'Ateni Seniale 'i he kupu 18 pe 20, ke ne fakata'e'aonga'i 'a e tu'utu'uni.
- (3) Kuo pau ke 'oatu 'e he taha kole ki he 'Ateni Seniale ha fanongonongo tohi fakapotopoto 'o ha kole 'i he kupu si'i (1).

- (4) Kimu'a ha tu'utu'uni ki he kole, kuo pau ke ma'u 'e he Fakamaau'anga ha fakamatala mei he 'Ateni Seniale.
- (5) Kuo pau ki he 'Ateni Seniale, kapau kuo fakata'e'aonga'i 'e he Fakamaau'anga ha tu'utu'uni, ke ne —
 - (a) fakahoko ki he taha 'oku 'o'ona pe pule'i'a e koloa 'i he tohi; pea
 - (b) pulusi ha fanongonongo 'o e fakata'e'aonga'i 'i he Kāsete.
- (6) 'E ngofua ke tangi ki he Fakamaau'anga Tangi 'a e 'Ateni Seniale' pe ha taha 'a ia ko 'ene koloa 'oku fakatefito ai ha tu'utu'uni kuo fakahoko 'i ha Fakamaau'anga 'i he Vahe' ni.

22 Ngaahi Tu'utu'uni makehe ki hono pule'i 'o e koloa 'o e ngaahi sino kuo fakamahino pau

'Oku ngāue'aki 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao ki hono Fe'ave'aki Fakapulipuli 'o e Pa'anga Kākā mo e Ngaahi Koloa 'oku Ma'u mei ha Hia, mo e kotoa 'a e ngaahi liliu 'e fiema'u, ki he koloa 'a ia 'oku fakatefito ai ha tu'utu'uni 'i he kupu 18, 'o hangē pe ko e tu'utu'uni ko ha tu'utu'uni ta'ofi 'i he Vahe 4 'o e Konga 3 'o e Lao ko ia.

23 Ngofua ki he fa'ahi hono tolu ke kole ke tukuange

- (1) 'E ngofua ki ha taha, kehe ange mei he taha 'o'ona pe pule'i 'a e koloa, 'a ia 'oku' ne pehē 'oku 'i ai ha'ane totonu ki he koloa 'a ia 'oku fakatefito ai ha tu'utu'uni 'i he kupu 18 ('oku 'ikai ko e koloa 'a ia 'oku ngāue'aki ki ai 'a e kupu si'i (2)) ke kole ki he Fakamaau'anga' ha tu'utu'uni 'i he kupu 24.
- (2) Kuo pau ke 'oatu 'e he taha ha fanongonongo tohi 'o e kole ki he 'Ateni Seniale, 'a ia ko e fa'ahi ki ha hopo 'i he kole.

24 Ngofua ki he Fakamaau'anga ke foaki atu ha tukuange ki he fa'ahi hono tolu

- (1) 'Oku ngāue'aki 'a e kupu si'i (2) kapau —
 - (a) 'oku fakahoko 'e ha taha ha kole 'i he kupu 23; pea
 - (b) 'oku fiemālie 'a e Fakamaau'anga' 'oku totonu 'a e 'eke 'a e taha ko ia ki he totonu.
- (2) Kuo pau ki he Fakamaau'anga ke fakahoko ha tu'utu'uni —
 - (a) 'o fakahā ai 'a e natula, lahi, mo e mahu'inga 'o e totonu 'a e taha ko ia ki he koloa;
 - (b) 'o fakahā ai ko e totonu 'oku 'ikai to e ngāue'aki ki ai 'a e tu'utu'uni 'i he kupu 18; pea
 - (c) kapau ko e totonu 'oku pukepuke 'e ha Taha Tanaki kuo fokotu'u 'e he Fakamaau'anga' —

- (i) 'o tu'utu'uni ki he Taha Tanaki kuo fokotu'u 'e he Fakamaau'anga' ke 'ave 'a e totonu ki he taha ko ia; pe
 - (ii) 'o fakahā ai 'oku ala totongi 'e he Taha tanaki kuo fokotu'u 'e he Fakamaau'anga' ki he taha ko ia 'a e mahu'inga 'oku tatau ki he mahu'inga 'o e totonu kuo fakahā 'e he Fakamaau'anga'.
- (3) Ka neongo ia, 'e ngofua ki he Fakamaau'anga, kapau 'oku' ne pehē 'oku fe'unga, ke 'ikai fakahoko ha tu'utu'uni kapau 'oku fiemālie —
- (a) ko e taha ko ia na'e kau atu 'i he 'ilo pau 'i ha founa ki hono fakahoko 'o ha ngaue tautoitoti 'a ia ko e makatu'unga ia 'o e vahe'i'o e sino ko ha sino kuo fakamahino pau, pe ko ha sino 'a ia 'oku 'o'ona kakato pe pule'i, fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu, 'e he sino kuo fakamahino pau; pe
 - (b) kapau na'e ma'u mai 'e he taha 'a e totonu 'i he taimi ko ia 'o e pe hili 'a e vahe'i 'o e sino ko ha sino kuo fakamahino pau, na'e ikai ma'u mai 'e he taha kole 'a e totonu 'i he koloa 'i he loto lelei pea ki ha mahu'inga, 'o 'ikai ha 'ilo pe ha 'uhinga ke tui ko e koloa, 'i he taimi 'o e ma'u mai, ko e koloa 'oku fakatefito ai ha tu'utu'uni 'i he kupu 18.

VAHE 2 - FA'AO

25 Kole ki ha tu'utu'uni fa'ao

- (1) 'E ngofua ki he 'Ateni Seniale ke ne kole ki he Fakamaau'anga' ha tu'utu'uni fa'ao ki ha koloa tautoitoti.
- (2) Kuo pau ki he 'Ateni Seniale ke ne —
 - (a) fakahingoa ko e kau faka'iloa pe ki he kole 'a kinautolu 'oku 'iloa 'oku 'o'ona pe pule'i'a e koloa 'a ia 'oku fakatefito ai 'a e kole; pea
 - (b) 'oatu ha fanongonongo 'o e kole ki he faka'iloa takitaha 'i he founa kuo tu'utu'uni 'e he Fakamaau'anga'.
- (3) 'E ngofua ki he Fakamaau'anga', 'i ha taimi kimu'a hono fakapapau'i faka'osi 'o e kole, ke fakahoko ha ngaahi tu'utu'uni ki he —
 - (a) tufa 'o e kole ki ha taha 'a ia 'oku pehe 'e he Fakamaau'anga 'oku 'i ai 'ene totonu ki he koloa; pea
 - (b) pulusi 'a e fanongonongo 'o e kole.
- (4) 'E ngofua ki ha taha 'oku' ne pehē 'oku 'i ai 'ene totonu ki he koloa ke ha pea 'oatu 'a e fakamo'oni 'i he hopo'i 'o e kole.

26 Fakahoko 'o e tu'utu'uni fa'ao

- (1) Kuo pau ke tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga ke fa'ao 'a e koloa ma'ae Pule'anga, kapau 'e fiemalie 'a e Fakamaau'anga, 'i hono fuatautau 'o e ngaahi me'a na'e hoko, ko e koloa 'oku fakatefito ai 'a e kole ko e koloa tautoitoti.
- (2) Ka fiemalie 'a e Fakamaau'anga ko ha taha 'oku lave ki ai 'a e kupu 25(2)(a) pe (3)(a) —
 - (a) 'oku 'i ai 'ene totonu ki he koloa 'oku fakatefito ai 'a e kole;
 - (b) kuo' ne fakahoko 'i he founga tokanga fakapotopoto ke fakapapau'i ko e koloa 'oku 'ikai ko e koloa tautoitoti; pea
 - (c) 'oku 'ikai ko ha memipa 'o ha sino kuo fakamahino pau,
kuo pau ki he Fakamaau'anga ke tu'utu'uni 'oku 'ikai uesia 'e he tu'utu'uni 'a e totonu pea fakahā 'a e natula mo e lahi 'o e totonu.
- (3) Kapau 'e fakahoko 'e he Fakamaau'anga ha tu'utu'uni fa'ao, 'e ngofua ki he Fakamaau'anga ke 'oatu ha ngaahi fakahinohino 'a ia 'oku taau pe kau lelei ki hono fakahoko 'o e tu'utu'uni.
- (4) Kapau 'e 'ikai fakahoko 'e he Fakamaau'anga ha tu'utu'uni fa'ao, kuo pau ke fakahoko 'e he Fakamaau'anga ha tu'utu'uni 'oku fakamatala 'i ai 'a e koloa mo fakahā 'oku 'ikai ko e koloa tautoitoti.

27 Ngaue'aki 'o e tu'utu'uni fa'ao

- (1) Kapau 'e fakahoko 'e he Fakamaau'anga ha tu'utu'uni fa'ao ki ha koloa (kehe ange mei he koloa 'oku ala lesisita), 'oku foaki kakato 'e he tu'utu'uni 'a e koloa ki he Pule'anga.
- (2) Ka fakahoko 'e he Fakamaau'anga ha tu'utu'uni fa'ao ki ha koloa 'oku ala lesisita —
 - (a) 'oku foaki kakato totonu 'e he tu'utu'uni 'a e koloa ki he Pule'anga, ka 'oku 'ikai foaki kakato ki he Pule'anga 'i he lao kae 'oua leva kuo fakakakato 'a e ngaahi fiema'u 'e ala ngāue'aki ke lesisita;
 - (b) 'oku 'i ai 'a e totonu 'a 'e Pule'anga ke lesisita ko e taha 'o'ona 'o e koloa;
 - (c) 'e ngofua ki he 'Ateni Seniale ke fakahoko, pe fakamafai 'a hono fakahoko, ha me'a 'oku fiema'u pe kaunga lelei ki hono ma'u 'a e lesisita 'o e Pule'anga ko e taha 'o'ona, kau ai 'a hono fakahoko 'o ha ngaahi tohi ngaue 'oku feima'u;
 - (d) 'e ngofua ki he 'Ateni Seniale' ke fakahoko ha me'a 'oku fiema'u pe kaunga lelei ki hono 'oatu 'o ha fanongonongo, pe malu'i kehe ange, 'a e totonu 'a e Pule'anga 'i he koloa; pea
 - (e) ko ha me'a kuo fakahoko 'e he 'Ateni Seniale 'i he palakalafi (d) 'oku 'ikai ko ha fakahoko ngaue ia 'i he kupu si'i (3)(a).

- (3) Ka fakahoko 'e he Fakamaau'anga ha tu'utu'uni fa'ao ki ha koloa (kau ai 'a e koloa 'oku ala lesisita) —
- (a) kuo pau 'e 'ikai tuku atu 'a e koloa, tukukehe 'i ha ngofua mei he Fakamaau'anga pea fakatatau ki ha ngaahi fakahinohino 'a e Fakamaau'anga, pe ngaue kehe ange, 'e he pe ma'ae Pule'anga, kimu'a 'i ha mahina 'e 6 hili 'a e fakahoko 'o e tu'utu'uni fa'ao; pea
- (b) 'e ngofua ke tuku atu 'a e koloa, mo ha ngaahi koloa ma'u mei ai 'oku ngaue ki ai pe ngaue kehe ange 'e tu'utu'uni 'e he 'Ateni Seniale, hili ha mahina 'e 6 hili 'a e fakahoko 'o e tu'utu'uni fa'ao.

28 Malu'i 'o e ngaahi fa'ahi hono tolu

- (1) 'E ngofua ki ha taha 'oku ne 'eke ha'ane totonu ki ha koloa 'a ia kuo fa'ao pea 'oku te'eki 'oatu ki ai ha fanongonongo 'i he kupu 25(2)(a) pe (3)(a) ke kole ki he Fakamaau'anga, 'i loto 'i he mahina 'e 6 hili hono fakahoko 'o e tu'utu'uni fa'ao, ki ha tu'utu'uni 'i he kupu si'i (4).
- (2) Kuo pau ke 'oatu 'e he taha ha fanongonongo tohi fakapotopoto 'o e kole ki he 'Ateni Seniale.
- (3) Ko e 'Ateni Seniale —
- (a) ko e fa'ahi 'i ha hopo ki ha kole 'i he kupu si'i (1); pea
- (b) 'e ngofua ke ne fakahoko ha kole 'i he kupu si'i (1) ma'ae taha.
- (4) Kapau 'e kole ha taha ki he Fakamaau'anga ki he tu'utu'uni fekau'aki mo e totonu 'a e taha ko ia ki ha koloa, kuo pau ke fakahoko 'e he Fakamaau'anga ha tu'utu'uni 'o fakaha 'a e natula, lahi mo e mahu'inga ('i he taimi 'e fakahoko ai 'a e tu'utu'uni) 'o e totonu 'a e taha ka fiemalie 'a e Fakamaau'anga 'o fakatatau ki he kupu 26(2).
- (5) 'E 'i he Fakamaau'anga Tangi ha tangi 'i ha tu'utu'uni 'i he kupu si'i (4).

29 Fakafoki 'o e koloa

- (1) Kuo pau ki he 'Ateni Seniale, 'i ha kole 'e ha taha kuo ne ma'u ha tu'utu'uni 'i he kupu 28(4), kapau kuo 'osi 'a e taimi 'o e tangi pea ko e tangi ki he tu'utu'uni ko ia kuo 'osi fakapapai' pe kuo 'osi —
- (a) ke fakafoki ki he taha kole 'a e koloa, pe kongā 'o ia 'a ia 'oku felave'i mo e totonu 'a e taha kole; pe
- (b) totongi ha mahu'inga 'oku tatau mo e mahu'inga 'o e totonu 'a e taha kole, 'i hono fakahā 'i he tu'utu'uni, ki he taha kole, kapau ko e totonu 'i he koloa 'oku 'ikai ke to e ma'u kakato 'e he Pule'anga'.
- (2) 'E 'ikai ngāue'aki 'a e kupu si'i(1) ki ha koloa kuo fakafoki, pe mahu'inga kuo totongi, ki ha taha 'i he kupu 24.

30 Tangi

'E ngofua ki he 'Ateni Seniale pe ha taha kuo uesia 'e ha tu'utu'uni kuo fakahoko 'e he Fakamaau'anga 'i he Vahe' ni ke tangi ki he Fakamaau'anga Tangi 'i he tu'utu'uni ko ia.

VAHE 3 - FAKAMATALA

31 Tuku atu 'o e fakamatala

- (1) Kuo pau ke fakahā 'i he taimi pe koia 'e ha taha faifakatau pa'anga pe kautaha fakapa'anga ki he Ma'u Mafai Lipooti Pa'anga fekau'aki mo e 'i ai ha koloa 'oku'ne ma'u pe pule'i—
 - (a) 'oku 'o'ona pe pule'i, fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu, 'e ha pe ma'ae sino kuo fakamahino pau, kau ai 'a e koloa kuo ma'u pe tupu mei he koloa koia; pe
 - (b) 'a ia 'oku 'i ai 'a e ngaahi tu'unga fakapotopoto ke mahalo'i ko e koloa 'o e fa'ahinga 'oku ha 'i he palakalafi (a).
- (2) 'E ngofua ki he Ma'u Mafai Lipooti Pa'anga ke fakahā ki he ma'u mafai tanaki fakamatala fakapa'anga pe ma'u mafai taau kehe 'o ha fonua muli fekau'aki mo ha fakamatala 'oku'ne ma'u fekau'aki mo ha koloa 'o e fa'ahinga 'oku lave ki ai 'a e kupu si'i (1), kapau 'i he fakakaukau 'a e Ma'u Mafai 'e 'i ai 'a e felave'i'a e fakamatala mo e fonua muli.
- (3) 'E ngofua ke 'oatu ha fakamatala 'i he kupu si'i (2) kae fakatatau ki ha ngaahi tu'unga kuo fakapapau'i 'e he Ma'u Mafai Lipooti Pa'anga.
- (4) Kuo pau ke fakahā 'e ha taha faifakatau pa'anga pe kautaha fakapa'anga ki he Ma'u Mafai Lipooti Pa'anga fekau'aki mo e ngaue kotoa 'oku hoko 'i hono fakahoko 'o 'ene ngaahi ngāue mo ia 'oku 'i ai 'a e ngaahi tu'unga fakapotopoto ke mahamahalo'i 'oku felave' imo hono fakahoko 'o ha ngaue tautoitoti.
- (5) 'E 'ikai ke hopo'i sivile pe hia ha taha kuo ne tuku atu ha fakamatala pe lipooti, 'i he loto lelei, 'i he kupu si'i (1), (2) pe (4).
- (6) 'Oku 'ikai ha me'a 'i he kupu si'i (1) pe (4) te ne fiema'u ha fakafofonga lao ke tuku atu ha fetu'utaki fakapulipuli, kehe ange mei ha fakamatala fekau'aki mo ha ngāue fakapa'anga kuo lekooti ma'ae 'akauni talasiti 'a e fakafofonga lao 'i he ngaahi fiema'u 'a e Lao ki he Kau Fakafofonga Lao.
- (7) Kuo pau 'e ikai tuku atu 'e ha taha 'oku ne ma'u ha fakamatala 'i he kupu si'i (1), (2) pe (4) 'a e fakamatala pe ma'u'anga tukukehe —
 - (a) ki he ngaahi taumu'a ke —
 - (i) fakahoko 'a e Lao' ni;
 - (ii) 'ilo, fakatotolo'i pe faka'ilo 'o ha hia 'i he Lao' ni; pe
 - (iii) 'oatu ha tokoni 'i he Lao ki he Tokoni Fengāue'aki 'i he Ngaahi Hiamatea; pe

- (b) ka fakatatau ki ha tu'utu'uni 'a e fakamaau'anga.
- (8) Kuo pau 'e 'ikai ke maumau'i 'a e taha 'a e kupu si'i (1) pe (4).
- (9) Kuo pau ki ha taha 'oku ne fakahoko ha hia 'i he kupu' ni ke ala tautea 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 5.

KONGA 5 – NGAahi MAFai FAKALUKUFUA

32 Tuku atu pule'i'o e koloa

- (1) 'E ngāue'aki 'a e kupu' ni ki ha 'ofisa kuo fakamafai 'oku 'i ai 'a e ngaahi tu'unga fakapotopoto ke ne tui kuo fakahoko, 'oku fakahoko pe 'oku 'amanaki ke fakahoko 'e ha taha ha hia 'i he Lao' ni.
- (2) 'E ngofua ki he 'ofisa kuo fakamafai ke faka'atā 'a e koloa, 'a ia kuo' ne mahalo'i fakapotopoto kuo, 'oku. pe 'e malava ke ngāue'aki' ke fakahoko ha hia 'i he Lao' ni, ke hū, mavahe pe fou 'i he Pule'anga ki he taumu'a ke tanaki 'a e fakamo'oni ke 'ilo ai ha taha pe fakafaingmalie'i 'a e faka'ilo ki he hia.
- (3) 'E 'ikai fakahoko 'e ha 'ofisa kuo fakamafai ha hia 'i he Lao' ni kapau —
- (a) 'oku kau 'a e 'ofisa kuo fakamafai 'i hono fakatotolo'i 'o ha hia kuo mahalo'i 'i he Lao' ni;
- (b) ko e hia 'oku kau ai 'a e koloa 'a ia kuo mahalo'i fakapotopoto 'e he 'ofisa kuo fakamafai kuo, 'oku pe malava ke ngāue'aki ke fakahoko ha hia 'i he Lao' ni; pe
- (c) 'oku 'ikai fakahoko 'e he 'ofisa kuo fakamafai, 'a ia 'e fiema'u ke fakahoko 'e he 'ofisa kuo fakamafai 'i he Lao' ni, ki he taumu'a 'o e fakatotolo.

33 'Oatu 'o e fakamatala felave'imo e ni'ihī, ngaahi koloa pe vaka

- (1) Ko e taha fakahoko ngaue 'o ha vaka —
- (a) 'oku tu'uta mai pe mavahe mei he Pule'anga; pe
- (b) lesisita 'i he Pule'anga, 'oku mavahe atu mei ha feitu'u 'i tu'a 'i he Pule'anga,
- kuo pau ke ne 'oatu ki he ma'u mafai fefolau'aki vakapuna pe taulanga taau ha fakamatala 'oku' ne ma'u, felave'i mo e ni'ihī pe ngaahi koloa kuo fakaheka, pe 'oku 'amanaki ke fakaheka, ki he vaka.
- (2) Kuo pau 'e 'ikai ke maumau'i 'e ha taha 'a e kupusi'i (1).
- (3) Kuo pau ki ha taha 'oku ne fakahoko ha hia 'i he kupu' ni ke ala tautea 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 2.

- (4) 'E ngofua ki he ma'u mafai fefolau'aki vakapuna pe taulanga taau ke 'oatu ki he ma'u mafai taau 'i ha fonua muli ha fakamatala —
 - (a) 'oku' ne ma'u felave'i mo ha ni'ihii 'oku hū mai pe mavahe atu mei he Pule'anga; pea
 - (b) 'a ia 'oku fiema'u 'i he ngaahi lao 'o e fonua muli.
- (5) Ko e 'oatu 'o e fakamatala 'i he kupu si'i (1) pe (3) 'e 'ikai lau ia ko hono maumau'i 'o ha kupu 'o e lao 'oku ne tapui 'a e tukuatu 'o e fakamatala.
- (6) 'E 'ikai ngofua ke ngaue'aki pe tukuatu ha fakamatala kuo tukuatu ki he ma'u mafai fefolau'aki vakapuna pe taulanga taau 'i he kupu si'i (1) 'e he ma'u mafai fefolau'aki vakapuna pe taulanga taau tukukehe ki he taumu'a ki hono malu'i 'a e malu 'o e kau'aa fonua, malu fakalotofonua pe malu 'a e kakai.
- (7) 'E ngofua ki he 'Ateni Seniale ke fa'u ha Ngaahi Tu'utu'uni fakalukufua ke fakahoko ai 'a e ngaahi taumu'a 'o e kupu' ni, kau ai 'a e ngaahi tu'utu'uni 'oku tu'utu'uni ai 'a e ngaahi fa'ahinga pe kalasi 'o e fakamatala 'a ia 'e ngofua ke —
 - (a) 'oatu 'i he kupu' ni; pe
 - (b) tuku atu ki he ma'u mafai taau 'o ha fonua muli.

34 Mafai ke ta'ofi 'a e hu mai pea tu'utu'uni 'a hono fakamavahe'iha ni'ihii

- (1) Kuo pau ki ha 'ofisa kuo fakamafai pe ma'u mafai kehe ke 'ikai foaki ha ngofua 'o faka'ataa ai ha taha ke hū mai ki he Pule'anga kapau 'oku 'i ai 'a e ngaahi tu'unga fakapotopoto ke mahalo'i ko e taha ko ia kuo, 'oku, pe 'oku 'amanaki ke, kau 'i hono fakahoko ha ngaue tautoitoti.
- (2) 'E ngofua ke fa'u 'e he 'Ateni Seniale ha tu'utu'uni 'o fiema'u ha taha ke mavahe mei he Pule'anga pea ke nofo 'i tu'a 'i he Pule'anga', kapau 'oku 'i ai ha ngaahi tu'unga fakapotopoto ke mahalo'i 'e he 'Ateni Seniale ko ha taha, kehe ange mei ha tangata'i fonua Tonga, 'i he Pule'anga kuo, 'oku pe 'oku 'amanaki, ke kau 'i hono fakahoko ha ngaue tautoitoti.
- (3) Kuo pau ki ha taha kuo fakahoko ki ai ha tu'utu'uni 'i he kupu si'i (2) ke mavahe mei he Pule'anga' pea kuo pau, lolotonga 'a e 'aonga 'a e tu'utu'uni, ke nofo 'i tu'a 'i he Pule'anga'.
- (4) 'E ngofua ki ha taha kuo fakahoko ki ai ha tu'utu'uni 'i he kupu si'i (2) ke —
 - (a) tauhi 'i he founa 'e ngofua ke tu'utu'uni 'e he 'ateni Seniale 'o 'ikai laka hake 'i he 'aho 'e 7, pe ha taimi loloa ange 'a ia 'e fiema'u fakapotopoto ke fokotu'utu'u ai 'a hono fakamavahe'i 'o e taha mei he Pule'anga; pea
 - (b) fakaheka ki ha vaka 'oku mavahe mei he Pule'anga.

35 Fakafetongi 'o e fakamatala felave'imo e ngaahi kulupu tautoitoi mo e ngaahi ngaue tautoitoi

'E ngofua ki he 'Ateni Seniale ke tuku atu ki he ma'u mafai taau 'o ha fonua muli ha fakamatala 'oku ma'u 'e he 'Ateni Seniale felave'i mo ha taha 'o e ngaahi me'a 'ni —

- (a) ko e ngaahi ngāue mo e fe'alu'aki 'o e ngaahi kulupu tautoitoi pe ni'ihī kuo mahalo'i 'oku kaunga ki he fakahoko 'o e ngaahi ngaue tautoitoi;
- (b) ko hono ngāue'aki 'o e ngaahi tohi folau kuo tohi kakaa'i pe tohi loi'i 'e ha ni'ihī kuo mahalo'i 'oku 'i ai 'enau kaunga 'i hono fakahoko 'o e ngaahi ngaue tautoitoi;
- (c) fe'ave'aki 'o e ngaahi 'one pe fa'ahinga me'a fakatupu mate kehe 'e he ngaahi kulupu tautoitoi pe ni'ihī kuo mahalo'i 'oku kau 'i hono fakahoko ha ngaahi ngaue tautoitoi; pe
- (d) ko hono ngaue'aki 'o e ngaahi tekinolosia fetu'utaki 'e he ngaahi kulupu tautoitoi,

kapau ko hono tuku atu 'oku 'ikai tapui 'e ha tu'utu'uni 'o e lao pea 'e 'ikai, 'i he fakakaukau 'a e 'Ateni Seniale, ke ne uesia ai 'a e malu 'a e fonua mo e malu 'a e kakai.

36 Ngaahi Tu'utu'uni

'E ngofua ki he 'Ateni Seniale' ke fa'u ha ngaahi tu'utu'uni felave'i mo e kotoa 'o e ngaahi me'a 'a ia 'oku fiema'u pe fakamafai'i 'a hono fa'u 'o e ngaahi tu'utu'uni 'i he Lao' ni, kau ai 'a e mafai ke tanaki pe to'o 'a e ngaahi me'a ki he pe mei he Tepile.

37 Puke 'o e ngaahi koloa 'oku mahalo'i ko e koloa tautoitoi

'E ngofua ki ha 'ofisa kuo fakamafai, ke puke mo tauhi ha ngaahi koloa, 'o 'ikai ha tohi puke kapau —

- (a) na'a' ne 'ilo 'a e ngaahi koloa, pe na'a' ne ma'u 'a e koloa, lolotonga ha kumi, sivi (inspection), 'atita pe sivi (examination) 'i he —
 - (i) Lao ki hono Pule'i 'o Tute mo e 'Ekisia; pe
 - (ii) Lao ki hono Fe'ave'aki Fakapulipuli 'o e Pa'anga Kākā mo e Ngaahi Koloa 'oku Ma'u mei ha Hia;
- (b) ko e ngaahi koloa 'oku 'i he Pule'anga' pea 'oku 'ne fiemālie ko e koloa —
 - (i) 'oku, pe 'oku 'amanaki ke, hu atu ki he Pule'anga; pe
 - (ii) 'oku, pe kuo, hu mai ki he Pule'anga; pea
- (c) 'oku 'i ai ha 'uhinga lelei ke mahalo'i 'e he 'ofisa kuo fakamafai ko e ngaahi koloa ko e koloa tautoitoi.

38 Fakafoki 'o e pa'anga 'oku fiema'u ke fakafiemalie'i 'a e ngaahi fiema'u tefito fakaetangata

- (1) Ko e mafai ke puke 'a e ngaahi koloa 'i he kupu 37 'oku 'ikai kau ai, pea kuo pau ki he 'ofisa kuo fakamafai ke fakafoki 'i he taimi pe ko ia 'i he 'ene ala lava, 'a e pa'anga na'e puke 'i he kupu 37 kapau kuo fiemalie 'a e 'ofisa kuo fakamafai ko e pa'anga 'oku (pe ngaahi me'a 'a ia 'e ala fakafetongi 'aki) fiema'u ia ke fakafiemalie'i 'a e ngaahi fiema'u tefito fakaetangata —
 - (a) 'o e (pe ko ha taha fakafalala ki he) taha taautaha 'a ia na'e puke mei ai 'a e pa'anga; pea
 - (b) tupu 'i he, pe 'i loto 'i he 'aho 'e 7 hili 'a e, 'aho 'a ia 'e fakahoko ai 'a e tauhi.
- (2) 'Oku 'ikai ha me'a 'i he kupusi'i (1) tene fiema'u 'a e 'ofisa kuo fakamafai ke fakafoki ha pa'anga 'a ia kuo fiemalie 'a e 'ofisa kuo fakamafai 'oku 'ikai fiema'u ki he taumu'a kuo fakamahino pau 'i he kupu si'i ko ia.
- (3) Kapau 'e fakaloloa 'a e 'aho 'e 7 'oku lave ki ai 'a e kupu 40(1)(a) 'i he kupu 41, 'e ngaue'aki 'a e kupu si'i (1) ki he fakaloloa, pea ko e lave 'i he kupu si'i (1)(b) ki he 'aho 'e 7 kuo pau ke lau ia ko e lave ki he ngaahi 'aho ('ikai laka hake 'i he 'aho 'e 21) 'o e vaha'a taimi ko e 'aho 'e 7 ko ia 'a ia kuo fakaloloa.

39 Ngaahi tu'utu'uni kehe ki he puke 'i he kupu 37

- (1) 'E ngofua ke ngāue'aki ha malohi fakapotopoto 'o ka fiema'u ki he taha 'o e ngaahi taumu'a' ni —
 - (a) ke puke 'a e ngaahi koloa 'i he kupu 37;
 - (b) ke tauhi 'a e ngaahi koloa 'i he kupu 37.
- (2) Kuo pau ke fakahoko 'e he 'ofisa kuo fakamafai 'a e ngaue fakapotopoto kotoa ke fanongonongo ki ha taha 'a e tauhi mo e puke 'i he vave taha 'e ala lava, kapau 'oku 'ilo 'a e taha na'e puke mei ai 'a e koloa 'o tauhi 'i he kupu 37 ka na'e 'ikai 'i ai he taimi na'e hoko ai 'a e puke mo e tauhi.
- (3) Kuo pau ke 'ave 'a e ngaahi koloa kuo tauhi 'i he kupu 37 ki ha feitu'u malu 'o fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni 'a e 'ofisa kuo fakamafai, pea tauhi ai, tuku kehe ka ngāue'aki 'a e kupu 42.
- (4) 'E 'ikai mo'ua 'a e 'ofisa kuo fakamafai pe ha taha 'oku fakalao 'a 'ene tokoni'i 'a e 'ofisa kuo fakamafai ki ha mole pe maumau ha koloa tupu mei ha me'a kuo fakahoko pe 'ikai ke fakahoko pe pehe kuo fakahoko 'e ha 'ofisa kuo fakamafai pe taha 'oku fakalao 'a 'ene tokoni 'i hono fakahoko 'o ha mafai kuo foaki kiate ia 'i he kupu 37 ki he 42.
- (5) 'Oku 'ikai ha me'a 'i he kupu 37 tene fakangatangata pe uesia 'a e ngaahi mafai 'i he Lao ki he Tokoni Fengāue'aki 'i he Ngaahi Hiamatea, Lao ki hono Fe'ave'aki Fakapulipuli 'o e Pa'anga Kākā mo e Ngaahi Koloa 'oku Ma'u mei ha Hia pe Lao ki hono Pule'i'o e Tute mo e 'Ekisia.

40 Fakafoki 'o e ngaahi koloa kuo tauhi 'i he kupu 37

- (1) 'I he kupu' ni, ko e vaha'a taimi fakatotolo, felave'i mo e ngaahi koloa kuo puke pea tauhi 'i he kupu 37 —
 - (a) 'oku 'uhinga ki he vaha'a taimi 'aho 'e 7 hili 'a e 'aho 'a ia na'e puke pea tauhi ai 'a e koloa; pea
 - (b) kau ai ha fakaloloa 'o e vaha'a taimi koia kuo foaki 'e he Fakamaau'anga 'i he kupu 41.
- (2) Kuo pau ke fakafoki 'a e ngaahi koloa kuo puke pea tauhi 'i he kupu 37 ki he taha 'a ia na'e puke mei ai 'i he vave taha 'e ala lava hili pe 'a e taha 'o e ongame'a 'ni 'a ia 'e 'uluaki hoko —
 - (a) 'i he kakato kotoa 'a e ngaahi fakatotolo felave'i, kapau 'e ha mei ai ko e ngaahi koloa 'oku 'ikai ko e koloa tautoitoi; pe
 - (b) ko e 'osi 'o e vaha'a taimi fakatotolo.
- (3) 'E 'ikai fiema'u ke fakafoki 'e he 'ofisa kuo fakamafai 'a e ngaahi koloa 'o hange koia 'oku tu'utu'uni 'i he kupu si'i (2), pea 'e ngofua ke hokohoko atu hono tauhi ia 'o fakatatali ha tu'utu'uni 'a e 'Ateni Seniale 'i he kupu 18, kapau ko e 'ofisa kuo fakamafai kuo fale'ia 'e he, pe ma'ae, 'Ateni Seniale ko e ngaahi koloa ko e koloa tautoitoi.

41 Fakaloloa 'o e vaha'a taimi tauhi

- (1) 'E ngofua ke fakaloloa 'a e vaha'a taimi 'aho 'e 7 'i he kupu si'i 40(1)(a) (kae tu'o taha pe) 'i ha tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga ki ha vaha'a taimi fakapotopoto 'o a'u ki ha 'aho 'e 14 makehe kapau, 'i ha fakahoko ha kole ki he taumu'a ko ia kimu'a 'a e 'osi 'a e vaha'a taimi 'aho 'e 7 ko ia, kuo fiemalie 'a e Fakamaau'anga' —
 - (a) 'oku 'i ai 'a e 'uhinga lelei ke mahalo'i 'oku fiema'u 'i he kupu 37(1)(c); pea
 - (b) ko e fakaloloa ke foaki 'oku fiema'u ia ka e malava ke fakakakato 'a e ngaahi fakatotolo felave'imo e ngaahi koloa pe sino 'i loto pe 'i tu'a 'i he Pule'anga.
- (2) Kuo pau ke fakahoko 'a e kole 'i he tohi pea tufa ki he taha 'a ia na'e puke mei ai 'a e ngaahi koloa (kapau 'e lava 'ilo pea ma'u 'a e taha ko ia), pea kuo pau ke kau ki ai 'a e ngaahi fakamatala ni —
 - (a) ha fakamatala 'o e ngaahi koloa kuo tauhi;
 - (b) ko e 'aho na'e kamata ai 'a hono tauhi;
 - (c) ha fakamatala 'o e ngaahi mo'oni'i me'a 'oku ne poupou'i 'a e 'uhinga lelei ke mahalo'i 'oku fiema'u 'i he kupu 37(1)(c); mo

- (d) ha fakamatala 'o e ngaahi 'uhinga 'oku fiema'u ai 'a e fakaloloa ke malava ke fakakakato 'a e ngaahi fakatotolo 'i loto pe 'i tu'a 'i he Pule'anga felave'imo e ngaahi koloa pe sino.
- (3) 'Oku 'i ai 'a e totonu 'a e taha na'e puke mei ai 'a e ngaahi koloa ke ha pea fakahoko ha fakamatala 'i he kole.
- (4) Kuo pau ke fakahoko 'e he 'ofisa kuo fakamafai 'a e ngaahi feinga fakapotopoto kotoa, 'o 'ikai to e si'i ange 'i he houa 'e 24 kimu'a 'i he fakahoko 'a e kole, ke fanongonongo ki he taha 'a ia na'e puke mei ai 'a e ngaahi koloa 'a e taimi mo e feitu'u 'o e fakahoko 'o e kole koia.

42 Tauhi fakalao 'o e ngaahi koloa pau kuo tauhi 'i he kupu 37

- (1) 'E ngofua ki ha 'ofisa kuo fakamafai kapau ko e ngaahi koloa na'e tauhi 'i he kupu 37 ko e vaka, saliote misini pe monumanu, ke tuku 'a e ngaahi koloa koia ke tauhi fakalao 'e —
 - (a) he taha 'a ia na'e puke mei ai 'a e ngaahi koloa; pe
 - (b) ha taha kehe kuo fakamafai 'e he 'ofisa kuo fakamafai pea 'oku ne loto ke tauhi fakalao ia.
- (2) Kuo pau ki he taha kotoa 'oku ne tauhi fakalao ha ngaahi koloa 'i he kupu si'i (1), ke tauhi malu kotoa ia, 'o 'ikai ha totongi ki he Pule'anga pea fakatatau ki ha ngaahi tu'unga fakapotopoto 'e ngofua ke hlifaki 'e ha 'ofisa kuo fakamafai, 'o a'u ki hono fakahoko 'a e tu'utu'uni aofangatuku 'i he kupu 40 pe 'e fakafoki 'a e ngaahi koloa pe 'ikai.
- (3) Kuo pau ki ha taha 'oku ngāue'aki ki ai 'a e kupu si'i (2) ke —
 - (a) faka'atā 'a e ngaahi koloa ki ha 'ofisa kuo fakamafai 'i hono fiema'u;
 - (b) 'oua 'e liliu, pe tuku atu, pe fakamavahe'i'a e ngaahi koloa mei he Pule'anga, tukukehe ka kuo fakamafai ia 'e he 'ofisa kuo fakamafai ke ne fakahoko ia; pea
 - (c) fakafoki 'a e ngaahi koloa 'i hono fekau'i ke tauhi fakalao 'e he 'ofisa kuo fakamafai.

43 Ngaahi hia felave'i mo e ngaahi koloa pau kuo puke

- (1) Kuo pau ki ha taha, 'oku ne tauhi fakalao ha ngaahi koloa 'o fakatatau ki he kupu 42(1), ke 'ikai fakahoko ngaue 'o maumau ai ha fiema'u 'o e, pe hilifaki fakatatau ki he, kupu 42(2) pe (3).
- (2) Kuo pau 'e 'ikai to'o pe 'ave pe liliu kehe ange 'e ha taha 'o ngaue'aki ma'ana 'a e ngaahi koloa 'a ia 'oku ngaue'aki ki ai 'a e kupu 42(2) mo e (3), ta'ema'u ha fakangofua mei he 'ofisa kuo fakamafai.
- (3) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ala tautea 'i ha'ane halaia ki ha mo'ua pa'anga 'e 'ikai laka hake 'i he \$1,000,000.

KONGA 6 -NGAAHI KONIVESIO KI HONO TA'OFI 'O E TAUTOITOI

VAHE 1 - KONIVESIO TOKYO – VAKAPUNA

44 Ngāue hia 'i ha vakapuna

- (1) Ko ha ngāue pe 'ikai fakahoko ha ngāue 'i ha vakapuna pule'i 'e Tonga lolotonga 'oku puna 'i he feitu'u kehe ange mei he puna 'i he pe 'i he 'ataa 'i he Pule'anga', kapau 'e hoko 'i he Pule'anga 'e hoko ia ko e hia 'i he lao 'oku ngāue'aki 'i he Pule'anga, 'oku hoko ai 'a e hia ko ia.
- (2) 'E 'ikai ngāue'aki 'a e kupu si'i (1) ki ha ngāue pe 'ikai ngāue 'a ia 'e, kapau na'e fakahoko 'i he Pule'anga ko e hia ka 'oku fakamafai 'i he tohi pe 'i hono fakama'opo'opo 'i he lao 'oku ngāue 'aki 'i he Pule'anga 'i he'ene hoko 'i tu'a 'i he Pule'anga'.

45 Vakapuna kuo fakamahino pau

Kapau 'e fiemālie 'a e Minisitā 'oku' ne tokangaekina e fefolau'aki vakapuna sivile, kuo fakakakato 'a e ngaahi fiema'u 'a e 'atikolo 18 'o e Konivesio Tokyo, 'e ngofua ki he Minisita, 'i ha fanongonongo kuo pulusi 'i he Kasete, ke fanongonongo 'e lau ha vakapuna kuo fakamahino pau kuo lesisita 'i ha fonua Konivesio kuo fakamahino pau.

46 Ngaahi mafai fakalukufua 'o e komanita 'o ha vakapuna

- (1) 'E ngofua ki he komanita 'o ha vakapuna 'oku lolotonga puna ke fakahoko ha ngaahi ngāue fakapotopoto 'oku fiema'u ki he ngaahi taumu'a kuo lave ki ai 'i he kupu si'i (2) felave'i mo ha taha 'oku heka he vakapuna, kau ai hono puke 'a e taha ko ia pea mo hono ngāue'aki 'a e malohi, kapau 'oku 'i ai ha ngaahi tu'unga fakapotopoto ke tui 'a e komanita —
 - (a) ko e taha kuo ne pe 'oku 'amanaki ke ne fakahoko ha ngaue 'i he vakapuna lolotonga 'oku kei puna 'a ia te ne uesia pe ala uesia —
 - (i) 'a e malu 'o e vakapuna pe 'o e ni'ihhi pe koloa 'oku fakaheka he vakapuna; pe
 - (ii) ma'uma'uluta mo e maau 'i he loto vakapuna; pe
 - (b) kuo fakahoko 'e he taha ha ngaue 'i he loto vakapuna lolotonga 'oku puna 'a ia 'i he fakakaukau 'a e komanita ko e hia mamafa 'i he lao 'oku ngaue'aki 'i he fonua 'a ia 'oku lesisita ai 'a e vakapuna, 'a ia 'oku 'ikai ko ha lao 'oku fakapolitikale hono natula pe makatu'unga 'i he filifilimanako fakamatakali pe fakalotu.
- (2) Ko e ngaahi taumu'a 'oku lave ki ai 'i he kupu si'i (1) ko —

- (a) hono malu'i 'a e malu 'o e vakapuna pe 'o e ni'ihi pe koloa 'oku fakaheka 'i he vakapuna;
 - (b) hono tauhi 'a e ma'uma'uluta mo e maau 'i he loto vakapuna; pe
 - (c) hono faka'atā 'a e komanita ke fakahifo pe tuku atu 'a e taha ko ia 'o fakatatau ki he kupu si'i (5).
- (3) Ki he palakalafi (1)(b), kuo pau ke lau 'a e vakapuna pule'i 'e Tonga kuo lesisita 'i Tonga 'o tatau ai pē pe 'oku lesisita pehe pe 'ikai pea tatau aipe pe 'oku lesisita 'i ha fonua kehe pe 'ikai.
- (4) 'E ngofua ki ha memipa 'o e kau ngāue 'o ha vakapuna pe ha taha kehe 'i he loto vakapuna, 'i hono kole pe 'i he mafai 'o e komanita 'o e vakapuna, pea kuo pau ki ha memipa ka fiema'u 'e he komanita, ke tokoni 'i hono puke ha taha 'a ia 'oku 'i ai 'a e totonu 'a e komanita 'i he kupu si'i (1) ke puke.
- (5) 'E ngofua ki ha memipa 'o e kau ngaue 'i ha vakapuna pe ha taha kehe, 'i ha fa'ahinga taimi lolotonga 'oku puna 'a e vakapuna, ta'ema'u 'a e mafai 'o e komanita, ke fakahoko ha ngaahi ngaue 'i he kupu si'i (1) felave'i mo ha taha 'i he loto vakapuna 'a ia 'oku 'i ai 'a e ngaahi tu'unga fakapotopoto ke tui ai 'a e memipa pe taha kehe 'oku fiema'u 'i he taimi pe ko ia ki hono malu'i 'o e malu 'a e vakapuna pe 'o e ni'ihi pe koloa 'i he loto vakapuna.

47 Puke 'o e ni'ihi 'i ha vakapuna

- (1) 'E ngofua ke hoko atu ha puke kuo fakahoko ki ha taha 'i ha loto vakapuna 'i he kupu 46 hili 'a e taimi 'e 'uluaki tu'u ai 'a e puna 'a e vakapuna kapau pe —
- (a) na'e 'uluaki tu'u 'a e puna 'a e vakapuna 'i ha vahe fonua 'o ha fonua 'a ia 'oku 'ikai ko ha fa'ahi ki he Konivesio Tokyo pea 'oku 'ikai tali 'e he ngaahi ma'u mafai ke fakangofua 'a hono fakahifo 'o e taha ko ia koe'uhi ke tuku atu 'a e taha ko ia ki he ngaahi ma'u mafai taau 'o e fonua;
 - (b) kuo tu'uta fakavavevave 'a e vakapuna pea 'ikai lava 'e he komanita ke tuku atu 'a e taha koia ki he ngaahi ma'u mafai taau; pe
 - (c) 'oku loto pe 'a e taha ke hoko atu hono puke ia ki he hokohoko atu 'a e folau.
- (2) Kuo pau ki he komanita 'i he vave taha fakapotopoto 'e ala lava, pea kapau 'e malava kimu'a 'i he tu'uta 'a e vaka 'i ha vahe fonua 'o ha fonua, ke fakahoko ha fanongonongo ke 'oatu ki he ma'u mafai taau 'o e fonua 'a ia 'oku tuku ai 'a e puna 'a e vakapuna 'a e 'i ai 'a e taha 'oku puke 'i he loto vakapuna pea mo e ngaahi 'uhinga 'o e puke ko ia.
- (3) Fakatatau ki he fanongonongo 'oku ha 'i he kupu si'i (2), 'e ngofua ke hoko atu 'a e puke 'i he hili 'a e 'uluaki taimi 'o e tu'u 'a e puna 'a e vakapuna —
- (a) ki ha vaha'a taimi (kau ai 'a e vaha'a taimi 'o ha to e puna makehe) 'i he vaha'a 'a e taimi ko ia mo e 'uluaki taimi 'a ia 'e malava ai 'e he komanita 'i he tomu'a ma'u 'a e ngofua 'oku fiema'u mei he ngaahi ma'u mafai

taau ke fakahifo pe tuku atu 'a e taha ko ia 'oku puke 'o fakatatau ki he kupu 48; pe

- (b) kapau 'e loto 'a e taha 'oku puke ke hoko atu 'ene folau 'i he vakapuna kae kei puke pe.

48 Fakahifo mo e tuku atu 'o ha taha kuo puke

- (1) 'E ngofua ki ha komanita 'o ha vakapuna ke ne fakahifo ha taha 'oku 'i loto 'i ha vakapuna 'i ha fonua 'e 'i ai 'a e vakapuna kapau, ki ha taha pe 'i he loto vakapuna, ko e komanita —
- (a) 'oku 'i ai 'a e ngaahi tu'unga fakapotopoto ke ne tui ai ko e taha ko ia 'oku ne teu ke fakahoko ha ngaue 'oku ha 'i he kupu 46(1)(a); pea
- (b) 'oku ne tui 'oku fiema'u ke fakahoko ia koe'uhi ke malu'i 'a e malu 'o e vakapuna pe ko e ni'ihii pe ko e koloa 'i loto vakapuna pe ke tauhi 'a e ma'uma'uluta mo e maau 'i he loto vakapuna.
- (2) Ka 'i ai ha taha 'i he vakapuna 'a ia 'oku 'i ai 'a e ngaahi tu'unga fakapotopoto ke tui 'a e komanita 'o hange kuo lave ki ai 'i he kupu 46(1)(b), 'e ngofua ki he komanita ke tuku atu 'a e taha —
- (a) ki ha 'ofisa polisi 'i he Pule'anga; pe
- (b) ki ha fonua kehe 'a ia ko ha fa'ahi ki he Konivesio Tokyo, ki ha 'ofisa 'oku ne ma'u 'a e ngaahi fatongia tatau mo e ngaahi fatongia 'o ha 'ofisa polisi pe 'o ha 'ofisa ki he kakai hu mai 'i he Pule'anga.

49 Ngaahi fatongia lipooti mo e fanongonongo

- (1) Ko e komanita 'o ha vakapuna —
- (a) kapau 'e fakahifo 'e he komanita ha taha 'i he kupu 48(1), ki ha vakapuna pule'i'e Tonga, 'i ha fonua pe, ki ha vakapuna kehe, 'i he Pule'anga kuo pau ke ne lipooti 'a e fakahoko 'o e, mo e 'uhinga ki he, fakahifo ki he —
- (i) ma'u mafai taau 'i he fonua 'oku fakahifo ai; pe
- (ii) 'ofisi fakatipilometika pe fakakonisela taau 'o e fonua 'oku tangata'i fonua ai 'a e taha ko ia;
- (b) kapau 'oku taumu'a 'a e komanita ke tuku atu 'a e taha 'i he kupu 48 'i he Pule'anga pe, ki ha vakapuna pule'i'e Tonga, 'i ha fonua kehe ko ha fonua Konivesio, kuo pau, kimu'a pe 'i he vave taha e ala lava fakapotopoto hili 'a e tu'uta, ke 'oatu ha fanongonongo 'o 'e ne taumu'a mo e ngaahi 'uhinga —
- (i) kapau ko e fonua ko e Pule'anga, ki ha 'ofisa polisi pe 'ofisa ki he kakai hu mai pe, ki ha fonua kehe, ki ha 'ofisa 'oku ne ma'u 'a e ngaahi fatongia tatau mo e ngaahi fatongia 'o ha 'ofisa polisi pe 'o ha 'ofisa ki he kakai hu mai 'i he Pule'anga; pea

- (ii) 'i ha me'a pe, ki he 'ofisi fakatipilometika pe fakakonisela taau 'o e fonua 'a ia 'oku tangata'i fonua ai 'a e taha ko ia; pea
- (c) kuo pau ke ne 'oatu ki he ma'u mafai taau 'a e fakamo'oni 'oku' ne ma'u fekau'aki mo e 'ulungaanga 'o e taha.
- (2) Ko ha komanita 'o ha vakapuna 'a ia, 'o 'ikai ha 'uhinga fakapotopoto, 'oku'ne 'ikai faipau mo e ngaahi fiema'u 'o e kupu'ni 'oku ne fakahoko 'a e hia.
- (3) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 2.
- (4) Kapau kuo tuku atu 'a e taha ki ha 'ofisa polisi —
 - (a) kuo pau ki he 'ofisa polisi ke 'ave 'a e taha ke tauhi fakalao tuku kehe ka 'oku 'i ai ha ngaahi tu'unga fakapotopoto ke ne tui kuo 'ikai fakahoko 'e he taha ha hia; pea
 - (b) kapau 'oku fakafisi 'a e 'ofisa polisi ke 'ave 'a e taha ke tauhi fakalao, kuo pau ke ne 'oatu ha ngaahi 'uhinga 'i he tohi 'o e fakafisi.

50 Malu'i mei he ngaahi ngaue 'i he Vahe'ni

Ko ha taha 'oku ne ngaue'aki ha mafai, kau ai 'a e puke, 'o ha taha kehe fakatatau ki he Vahe ni 'i he loto lelei 'oku 'ikai ke halaia ia ki ha hia pea 'e 'ikai mo'ua ki ha faka'ilo sivile ki hono ngaue'aki 'o e mafai ko ia.

VAHE 2 – KONIVESIO HAGUE – PUKE FAKAMALOHI

51 Hia 'o e puke fakamalohi

- (1) Fakatatau ki he kupu si'i (2) mo e (3), kuo pau 'e 'ikai ke fakahoko ta'efakalao 'e ha taha 'i loto ha vakapuna 'oku lolotonga puna, ha malohi pe fakamanamana 'o ha fa'ahinga, ke puke 'aki ha vakapuna pe pule'iia, 'o tatau aipe pe 'oku 'i he Pule'anga 'a e vakapuna pe 'ikai.
- (2) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 25.
- (3) 'E toki ngofua ke fakahoko ha ngaahi faka'ilo ki ha hia 'i he kupu si'i (1) kapau —
 - (a) ko e hia na'e fakahoko ia 'i ha loto vakapuna 'oku lesisita 'i he Pule'anga;
 - (b) ko e vakapuna 'a ia na'e fakahoko 'i loto 'a e hia na'e tu'uta 'i ha vahefonua 'o e Pule'anga pea 'oku heka 'a e taha kuo tukuaki'i na'a ne fakahoko 'a e hia 'i ai; pe
 - (c) kuo fakahoko 'a e hia 'i loto ha vakapuna kuo no 'o 'ikai ha kau kauvaka ki he tokotaha no 'a ia ko 'ene feitu'u fakahoko pisinisi tefito 'oku 'i he

Pule'anga pe, kapau 'oku 'ikai 'i he Pule'anga 'a e feitu'u fakahoko pisinisi tefito 'a e taha no, kapau ko e taha no 'oku nofo fonua 'i he Pule'anga.

- (4) 'E toki ngaue'aki pe 'a e kupu si'i (1) ki ha ngaue kuo fakahoko felave'imo ha vakapuna kuo ngaue'aki fakakautau, kasitomu pe ngaue fakapolisi —
- (a) ko e ngaue na'e fakahoko 'i pe 'i he 'ataa 'i he Pule'anga; pe
- (b) kapau kuo fakahoko 'a e ngaue 'i tu'a 'i he Pule'anga, ko e taha 'oku ne fakahoko 'a e ngaue ko e tangata'i fonua 'i he Pule'anga.

VAHE 3 – KONIVESIO MO E TU'UTU'UNI NGAUE MONTREAL – FEFOLAU'AKI VAKAPUNA SIVILE

52 Hia ke faka'auha, maumau'i pe tuku ki ha tu'unga fakatu'utamaki 'a e malu 'o e vakapuna.

- (1) Kuo pau 'e 'ikai fakahoko ta'efakalao mo loto 'aki 'a hono —
- (a) faka'auha ha vakapuna 'oku lolotonga ngaue pe maumau'i ha vakapuna 'o 'ikai to e malava ai ke puna pe ngalingali ke tuku ke 'i ha tu'unga fakatu'utamaki 'a 'ene malu lolotonga 'oku puna; pe
- (b) fakahoko ha ngaue fakamalohi 'i he loto vakapuna 'oku puna 'a ia 'e ngalingali ke ne tuku ki ha tu'unga fakatu'utamaki 'a e malu 'o e vakapuna.
- (2) Kuo pau 'e 'ikai fakahoko ta'efakalao mo loto 'aki 'e ha taha hono tuku pe fakatupunga ke tuku 'i ha vakapuna 'oku lolotonga ngaue ha me'a (device) pe me'a (substance) 'a ia 'e ngalingali te ne faka'auha 'a e vakapuna pe 'e ngalingali te ne maumau'i ia 'o 'ikai to e malava ai ke puna pe ngalingali ke tuku ke 'i ha tu'unga fakatu'utamaki 'a 'ene malu lolotonga 'oku puna.
- (3) 'E toki ngāue'aki pe 'a e kupu si'i (1) mo e (2) ki ha ngaue kuo fakahoko felave'i mo ha vakapuna 'oku ngaue'aki fakakautau, kasitomu pe ngāue fakapolisi —
- (a) kapau ko e ngaue kuo fakahoko 'i he pe 'i he 'ataa 'i he Pule'anga; pe
- (b) kapau ko e ngaue kuo fakahoko 'i tu'a 'i he Pule'anga, ko e taha kuo ne fakahoko 'a e hia ko e tangata'i fonua 'i he Pule'anga; pe
- (4) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaiia ki he ngaue popula 'o 'ikai laka hake he ta'u 'e 25.

53 Ngaahi ngaue kehe 'oku fakatu'utamaki ki he vakapuna

- (1) Kuo pau 'e 'ikai fakahoko ta'efakalao pe loto 'aki 'e ha taha hono faka'auha pe maumau'i ha koloa 'a ia 'oku ngaue'aki ki ai 'a e kupu' ni pe kaunoa 'i hono fakahoko ngaue 'a e koloa ko ia, kapau ko e faka'auha, maumau pe kaunoa 'e

ngalingali ke tuku ai 'a e malu 'o e vaka lolotonga 'ene puna ki ha tu'unga fakatu'utamaki.

- (2) 'E ngāue'aki 'a e kupu si'i (1) ki ha koloa kuo ngāue'aki ki hono fakahoko 'o e ngaahi me'angaue faifolau 'i he 'ataa kau ki ai ha kelekele, fale, vaka tahi, naunau pe me'angaue 'o tatau aipe pe 'oku 'i he loto vakapuna pe kehe ange.
- (3) Kuo pau ke 'ikai fakahoko 'e ha taha 'i he'ene loto 'aki hono tuku atu ha fakamatala 'a ia 'oku ne 'ilo'i 'oku loi, takihala pe kakaa 'oku mahu'inga, kapau ko hono tuku atu 'o e fakamatala 'oku fakatu'utamaki ki he malu 'o ha vakapuna 'oku puna pe 'oku ngalingali 'e fakatu'utamaki ki he malu 'o ha vakapuna 'oku puna.
- (4) 'E toki ngāue'aki pe 'a e kupu si'i (1) mo e (3) ki hono fakahoko 'o ha ngaue kapau —
 - (a) kuo fakahoko 'a e ngaue 'i he Pule'anga; pe
 - (b) ko e ngaue kuo fakahoko ia 'i tu'a 'i he Pule'anga —
 - (i) ko e taha 'oku ne fakahoko 'a e ngaue ko e tangata'i fonua 'i he Pule'anga;
 - (ii) ko e fakahoko 'o e ngaue 'oku fakatu'utamaki pe 'e ngalingali 'e fakatu'utamaki ki he malu 'o ha vakapuna 'oku puna 'oku lesisita 'i he Pule'anga pe no 'e ha taha no ko hono feitu'u fakahoko pisinisi tefito 'oku, pe (kapau 'oku 'ikai) 'oku nofo fonua, 'i he Pule'anga;
 - (iii) ko e ngaue kuo fakahoko ia 'i loto ha vakapuna kuo lesisita pe no 'i he Pule'anga;
 - (iv) ko e ngaue na'e fakahoko ia 'i loto ha vakapuna kuo tu'uta 'i he Pule'anga pea 'oku kei heka pe 'a e taha na'a ne fakahoko 'a e ngaue 'i loto he vakapuna; pe
 - (v) ko e taha 'oku 'i he Pule'anga.
- (5) 'E to e ngāue'aki 'a e kupu si'i (1) ki ha ngaue na'e fakahoko 'i tu'a 'i he Pule'anga pea na'e fakahoko ia felave'i mo ha koloa 'oku tuku 'i tu'a 'i he Pule'anga pea 'oku 'ikai ngāue'aki ia ki he 'oatu 'o e ngaahi me'angaue faifolau 'i he 'ataa 'i he'ene fehokotaki mo e faifolau 'i he 'ataa fakavaha'apule'anga, kapau pe ko e taha 'oku' ne fakahoko 'a e hia ko e tangata'i fonua 'i he Pule'anga.
- (6) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu' ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 25.

54 Ngaue fakamalohi 'i he ngaahi mala'e vakapuna fakavaha'apule'anga

- (1) Kuo pau 'e 'ikai fakahoko ta'efakalao pe loto'aki 'e ha taha hono ngāue'aki ha me'a (device), me'a (substance), pe me'atau —

- (a) ke fakahoko ha ngaue fakamalohi, ki ha taha 'i ha mala'e vakapuna 'oku fakahoko fefolau'aki vakapuna sivile fakavaha'apule'anga, 'e tupu ai pe 'e ngalingali ke tupu ai ha lavea lahi pe mate; pe
 - (b) ke faka'auha pe maumau'i lahi 'a e ngaahi naunau 'o ha mala'e vakapuna 'oku fakahoko fefolau'aki vakapuna sivile fakavaha'apule'anga pe ha vakapuna 'oku 'ikai ngaue 'i ai pe fakafe'atungia'i 'a e fakahoko ngaue 'o ha mala'e vakapuna,
- kapau ko e ngaue 'oku fakatu'utamaki pe ngalingali fakatu'utamaki ki he malu 'o e mala'e vakapuna.
- (2) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 25.

VAHE 4 - NI'IHI KUO MALU'I FAKAVAHA'APULE'ANGA

55 Ngaahi hia ki he ni'ihi kuo malu'i fakavaha'apule'anga

- (1) Kuo pau ke 'ikai loto'aki 'e ha taha hono fakahoko —
 - (a) ha fakapō, 'ave fakamalohi pe 'ohofi ha taha pe tau'atāina 'o ha taha kuo malu'i fakavaha'apule'anga';
 - (b) ha 'ohofi fakamalohi 'o e nofo'anga faka'ofisiale, nofo'anga fakataautaha, pe founa 'o e fefononga'aki, 'o ha taha 'oku malu'i fakava'apule'anga, 'e ngalingali 'e fakatu'utamaki ki he taha ko ia pe ko e tau'atāina 'a e taha ko ia; pe
 - (c) ha fakamanamana ke fakahoko ha 'ohofi.
- (2) Kuo pau ki ha taha kuo'ne fakahoko ha hia 'i he kupu'ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ki he ngāue popula 'o 'ikai to e laka hake 'i he ta'u 'e 25.

VAHE 5 – KAKAI KUO PUKE FAKAMĀLOHI

56 Hia 'o e puke fakamalohi'i ha taha

- (1) Kuo pau ki ha taha ke 'ikai ke ne —
 - (a) puke pe tauhi ha taha kehe; pea
 - (b) fakamanamana ke tamate'i, fakalavea'i pe hoko atu hono tauhi 'a e taha kehe,

'i he loto ke fakamalohi'i ha pule'anga 'o ha fonua, ha kautaha fakavaha'apule'anga pe ha taha pe kulupu 'o e ni'ihi ke fakahoko ngaue pe 'ikai fakahoko ngaue 'a ia ko ha tu'utu'uni kuo fakahā pau pe mei hono fakama'opo'opo ki he malu pe tukuange 'o e taha kehe.

- (2) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ki he ngaue pōpula 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 25.

VAHE 6 – NAUNAU FAKA'ATOMI

57 Fe'ave'aki 'o e naunau faka'atomi

- (1) Kuo pau 'e 'ikai ke hū mai pe hū atu 'e ha taha 'i he 'ilo pau ha naunau faka'atomi ki he pe mei he Pule'anga tukukehe ka fakatatau mo ha laiseni pe ngofua 'i he tohi 'e 'oatu 'e he Palemia 'i he loto ki ai 'a e Kapineti.
- (2) Kuo pau 'e 'ikai ke fetuku 'e ha taha 'i he 'ilo pau, ha naunau faka'atomi, 'o 'ikai ha laiseni pe ngofua 'i he tohi mei he Palemia 'i he loto ki ai 'a e Kapineti —
- (a) 'i he 'ataa 'i he vahefonua 'o e Pule'anga';
- (b) 'o fakafou 'i ha taha 'o hono ngaahi taulanga pe ngaahi mala'e vakapuna.
- (3) Kuo pau 'e 'ikai ke fetuku 'i he 'ilo pau 'e ha taha ha naunau faka'atomi 'i he vaha'a 'o ha feitu'u 'e ua 'i he Pule'anga, 'i he ngaahi potu tahi pe 'ataa fakavaha'apule'anga, 'o 'ikai ha laiseni pe ngofua 'i he tohi mei he Palemia 'i he loto ki ai 'a e Kapineti'.
- (4) 'E ngofua ke 'oatu ha laiseni pe ngofua 'i he tohi 'oku ha 'i he kupu si'i (1), (2), pe (3) kapau kuo ma'u 'e he Palemia 'i he loto ki ai 'a e Kapineti ha fakapapau 'i he tohi mei he taha 'oku ne fetuku 'a e naunau ko e naunau 'e, malu'i 'i he ngaahi tu'unga kotoa 'oku ha 'i he Konivesio ki he Naunau Faka'atomi, lolotonga hono fetuku faka'atomi fakavaha'apule'anga'.
- (5) Ko ha taha 'oku ne fakahoko 'i he 'ilo pau ha fakamatala loi pe tuku atu ha fakapapau loi ki he Palemia 'i he kupu si'i (1), (2) pe (3) 'oku' ne fakahoko 'a e hia 'i he kupu' ni.
- (6) Kuo pau ki ha taha kuo' ne fakahoko ha hia 'i he kupu' ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngāue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 25.

58 Ngaahi hia felave'i mo e naunau faka'atomi

- (1) Kuo pau ki ha taha 'oku'ne —
- (a) loto 'aki hono tali, ma'u, ngaue'aki, hiki, liliu, tuku atu pe tuku ange ha naunau faka'atomi 'i ha founga 'e fakatupu pe ngalingali ke ne fakatupu ha pekia pe lavea lahi ki ha taha pe maumau lahi ki ha koloa pe ki he 'ataakai, 'o 'ikai ha mafai fakalao;
- (b) kaiha'asi ha naunau faka'atomi;
- (c) ma'u 'i ha founga kākā pe loi ha naunau faka'atomi;
- (d) fekau'i ke ma'u ha naunau faka'atomi 'i he fakamanamana pe ngāue'aki ha malohi pe to e fa'ahinga fakailifia kehe;

- (e) fakamanamana —
- (i) ke ngāue'aki 'a e naunau faka'atomi ke fakatupu ai ha pekia pe lavea lahi ki ha taha pe maumau lahi ki ha koloa pe ki he 'ataakai; pe
 - (ii) ke kaiha'asi ha naunau faka'atomi ke fakamalohi'i ha taha, pule'anga pe kautaha fakavaha'apule'anga ke fakahoko pe 'ikai fakahoko ha ngaue; pe
- (f) fakahoko ta'e 'i ai ha mafai fakalao ha ngaue, pe fakamanamana ke fakahoko ha ngaue ki ha tuku'anga ivi faka'atomi, pe kaunoa ki he tuku'anga ivi faka'atomi 'i ha founa 'e fakatupu ai pe ngalingali ke fakatupu ai ha pekia pe lavea lahi ki ha taha pe maumau lahi ki ha koloa pe ki he 'ataakai,
- 'oku'ne fakahoko 'a e hia 'i he kupu ni.
- (2) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 25.

VAHE 7 – MALU 'I TAHI

59 Ngaahi hia fekau'aki mo e malu 'i tahi

- (1) Kuo pau 'e 'ikai fakahoko ta'efakalao mo loto 'aki 'e ha taha hono —
- (a) puke, fakahoko hono pule'i ha, vaka tahi pe peleti foomu tu'uma'u 'aki ha fakamalohi pe fakamanamana 'o ha fakamalohi pe ha founa fakailifia kehe;
 - (b) fakahoko ha ngaue fakamalohi, ki ha taha 'i ha loto vaka tahi pe peleti foomu tu'uma'u, 'a ia 'oku ngalingali 'e fakatu'utamaki ki he malu 'o e faifolau 'o e vaka tahi pe malu 'o e peleti foomu tu'uma'u;
 - (c) faka'auha ha vaka tahi pe peleti foomu tu'uma'u;
 - (d) fakatupu ha maumau, ki ha vaka tahi pe ko 'ene uta pe ki ha peleti foomu tu'uma'u, 'oku ngalingali 'e fakatu'utamaki ki he malu 'o e faifolau 'o e vaka tahi pe malu 'o e peleti foomu tu'uma'u;
 - (e) tuku pe fakatupu ke tuku, 'i ha vaka tahi pe peleti foomu tu'uma'u ha me'a ngaue pe me'a, 'oku ngalingali —
 - (i) ki ha vaka tahi te ne faka'auha 'a e vaka, pe fakatupu ha maumau ki he vaka tahi pe ko 'ene uta pe ngalingali 'e fakatu'utamaki ki he malu 'o e faifolau 'a e vaka; pe
 - (ii) ki ha peleti foomu tu'uma'u te ne faka'auha 'a e peleti foomu tu'uma'u pe fakatu'utamaki ki he 'ene malu;

- (f) faka'auha pe maumau'i lahi 'a e ngaahi ngaue'anga faifolau 'i tahi pe kaunoa lahi 'i he'enu fakahoko ngaue 'i ha founa 'e ngalingali ke fakatu'utamaki ki he malu 'o e faifolau ha vaka tahi; pe
- (h) fakalavea'i pe tamate'i ha taha 'i he'ene felave'i mo hono fakahoko, pe feinga ke fakahoko, ha hia kuo ha 'i he palakalafi (a), (b), (c), (d), (e), (f), pe (g);

'oku' ne fakahoko 'a e hia 'i he kupu' ni.

- (2) Ko ha taha 'oku' ne, 'aki 'a e taumu'a ke fakamalohi'i ha taha kehe ke fakahoko pe 'ikai fakahoko ha ngaue, fakamanamana'i ke fakahoko ha hia kuo ha 'i he kupu si'i (1)(b), (c), (d) pe (f) felave'imo ha vaka tahi pe peleti foomu tu'uma'u, kapau ko e fakamanamana 'oku ngalingali 'e fakatu'utamaki ki he malu 'o e vaka tahi pe peleti foomu tu'uma'u, 'oku ne fakahoko 'a e hia 'i he kupu' ni.
- (3) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 25.

60 Ngaahi hia 'i he Tu'utu'uni Ngaue

- (1) Ko ha taha 'oku ne fakahoko ta'efakalao mo loto'aki —
 - (a) 'o fakataumu'a ke fakailifia'i ha kakai pe fakamalohi'i ha pule'anga pe kautaha fakavaha'apule'anga ke fakahoko pe 'ikai fakahoko ha ngaue —
 - (i) hono ngaue'aki ki he pe 'i ha pe tukuange mei ha peleti foomu tu'uma'u pe vaka tahi ha me'atau 'atomi, fakakemikale, pe kona fakaesino, pe naunau ivi faka'atomi pe faka'atomi 'i ha founa 'e fakatupu pe ngalingali te ne fakatupu ha pekia pe lavea lahi pe maumau;
 - (ii) hono tukuange mei ha peleti foomu tu'uma'u pe vaka tahi ha lolo, kasa huhu'a fakanatula, pe me'a fakatu'utamaki pe kona kehe, 'a ia 'oku 'ikai kau 'i he palakalafi (a)(i) 'i ha lahi pe malohi te ne fakatupu pe ngalingali te ne fakatupu ha pekia pe lavea lahi pe maumau;
 - (iii) hono ngaue'aki ha vaka tahi 'i ha founa te ne fakatupu ha pekia pe lavea lahi pe maumau;
 - (iv) hono fakamanamana ke fakahoko ha hia 'i he palakalafi (a)(i), (ii) pe (iii);
 - (b) hono fetuku 'i ha vaka —
 - (i) ha naunau 'one pe ivi faka'atomi 'i he 'ilo pau 'oku fakataumu'a ke ne fakatupu pe 'oku fakamanamana ke ngaue'aki ke fakatupu ha pekia pe lavea lahi pe maumau 'i ha taumu'a ke fakailifia'i ha kakai pe fakamalohi'i ha pule'anga pe kautaha fakavaha'apule'anga ke fakahoko pe 'ikai fakahoko ha ngaue;

- (ii) ha me'atau 'atomi, fakakemikale, pe kona fakaesino;
 - (iii) ha naunau ma'u mei ai, naunau veteki 'atomi makehe, pe me'angaue pe naunau kuo fa'u makehe pe teuteu'i ki hono ngaohi pe fa'u 'o ha naunau veteki 'atomi makehe 'i he 'ilo pau 'oku fakataumu'a ke ngaue'aki 'i ha ngaue 'one faka'atomi pe 'i ha ngaue faka'atomi kehe 'oku 'ikai malu'i 'o fakatatau ki ha alepau malu'i mahino 'a e Kautaha Fakavaha'apule'anga ki he Ivi Faka'atomi;
 - (iv) ha me'angaue, naunau, pe naunau komipiuta pe tekinolosia felave'i'oku fakataumu'a ke kaunga lahi ki hono fa'u, ngaohi, pe tuku atu ha me'atau 'atomi, fakakemikale pe kona fakaesino;
 - (v) ha taha kuo ne fakahoko ha ngaue 'oku hoko ko ha hia 'i he kupu ni 'aki 'a e tuamu'a ke tokoni'i 'a e taha ko ia ke 'oua 'e faka'ilo hia;
- (c) hono fakalavea'i pe fakatupu 'a e pekia ha taha kehe 'o felave'i mo hono fakahoko ha hia 'i he kupu ni,
'oku he fakahoko 'a e hia.
- (2) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 25.

61 Puke mo e tuku atu

- (1) 'E ngofua ki ha 'eiki vaka 'o ha vaka tahi kuo lesisita 'i he Pule'anga 'a ia 'oku 'i ai ha ngaahi tu'unga fakapotopoto ke ne tui ai kuo fakahoko 'e ha taha ha hia 'i he kupu 59 ki he, pe 'i loto, ha vaka tahi ke ne —
- (a) puke mo tauhi 'a e taha ko ia; pea
 - (b) tuku atu 'a e taha ko ia ki he ngaahi ma'u mafai taau 'i ha Fonua Konivesio kehe.
- (2) Kuo pau ki he 'eiki vaka 'o ha vaka tahi ke —
- (a) fanongonongo ki he kau ma'u mafai 'i he Fonua Konivesio kehe kimu'a pea tuku atu 'a e taha; pea
 - (b) 'oatu ki he kau ma'u mafai 'a e fakamo'oni 'oku ne ma'u kuo fakahoko 'e he taha 'a e hia.
- (3) Kapau kuo tuku atu 'a e taha ki ha 'ofisa polisi —
- (a) kuo pau ke 'ave 'e he 'ofisa polisi 'a e taha 'o tauhi fakalao tuku kehe kapau oku 'i ai ha ngaahi tu'unga fakapotopoto ke ne tui kuo 'ikai fakahoko 'e he taha 'a e hia; pea
 - (b) kapau 'e fakafisi 'a e 'ofisa polisi ke 'ave 'a e taha 'o tauhi fakalao, 'oatu 'a e ngaahi 'uhinga 'i he tohi 'o e fakafisi.

- (4) Ko ha 'eiki vaka 'o ha vaka tahi 'oku ne, ta'e'iai ha 'uhinga fakapotopoto, 'ikai faipau ki he ngaahi feima'u 'o e kupu ni 'oku ne fakahoko 'a e hia.
- (5) Kuo pau ki ha taha 'oku ne fakahoko ha hia 'i he kupu' ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 2.

VAHE 8 – 'ONE PELESITIKI

62 Ngaahi hia 'o e 'one pelesitiki

- (1) Kuo pau 'e 'ikai ngaahi 'e ha taha ha ngaahi 'one pelesitiki 'ikai faka'ilonga'i, 'i he 'ilo pau 'oku 'ikai faka'ilonga'i.
- (2) Kuo pau 'e 'ikai ma'u pe fetuku 'e ha taha ha ngaahi 'one pelesitiki 'ikai faka'ilonga'i, 'i he 'ilo pau 'oku 'ikai faka'ilonga'i.
- (3) Fakatatau ki he kupu si'i (5), 'oku 'ikai ko ha hia 'i he kupu si'i (1) pe (2), kapau —
 - (a) 'oku ngaahi pe tauhi 'e he taha ha ngaahi 'one pelesitiki 'ikai faka'ilonga'i 'i ha lahi kuo fakangofua 'i he tohi 'e he Minisita Polisi ke ngaue'aki 'ata'ata pe —
 - (i) 'i ha fakatotolo, fa'u pe sivi 'o ha ngaahi 'one fo'ou pe kuo liliu;
 - (ii) 'i ha ako ki hono 'ilo 'o e 'one pe fa'u pe sivi 'o e me'a ngaue ki he 'ilo 'o e 'one;
 - (iii) ki ha ngaahi taumu'a fakatotolo fakasaienisi; pe
 - (b) ko e 'one pelesitiki 'ikai faka'ilonga'i 'oku fakataumu'a ke, pea 'oku fakakau ko e, konga mahu'inga 'o e ngaahi me'angaue fakakautau kuo fakamafai'i 'i he Pule'anga 'i loto 'i he ta'u 'e 3 mei hono ngaue'aki 'a e Konivesio ki he Ngaahi 'One Pelesitiki 'i he Pule'anga.
- (4) 'Oku 'ikai ko ha hia 'i he kupu si'i (2) kapau 'e ma'u pe fetuku 'e he taha ha ngaahi 'one pelesitiki 'ikai faka'ilonga'i 'i ha lahi kuo fakangofua 'i he tohi 'e he Minisita Polisi ke ngāue'aki 'ata'ata pe ki he ngaahi me'a 'oku ha 'i he kupu si'i (3).
- (5) Kapau kuo ngaahi 'a e ngaahi 'one pelesitiki 'ikai faka'ilonga'i 'i he, pe hu mai ki he, Pule'anga kimu'a 'a e kamata ngaue'aki 'o e Lao' ni —
 - (a) kuo pau ke faka'auha, faka'ilonga'i pe ngaahi ke 'ikai to e ngaue faka'aufuli 'i loto 'i he ta'u 'e 15 hili 'a e kamata ngaue'aki 'o e Lao ni, kapau 'oku tauhi ia 'e he kau ma'u mafai 'oku nau fakahoko 'a e ngaahi fatongia fakakautau pe polisi pea 'oku 'ikai fakakau ko ha konga mahu'inga 'o ha me'angaue fakakautau;
 - (b) kuo pau ke faka'auha, faka'ilonga'i pe ngaahi ke 'ikai to e ngaue faka'aufuli 'i loto he ta'u 'e 3 mei he kamata ngāue'aki 'o e Lao' ni kapau 'oku tauhi ia 'e ha taha kehe.

- (6) Kuo pau ke 'ikai hu mai pe hu atu 'e ha taha ha ngaahi 'one pelesitiki 'ikai faka'ilonga'i.
- (7) Kuo pau ki ha taha kuo' ne fakahoko ha hia 'i he kupu' ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 10.

63 Mafai ke hu

- (1) 'E ngofua ki ha 'ofisa kuo fakamafai'i ke hu ki ha ngaahi feitu'u 'a ia 'oku 'i ai ha ngaahi tu'unga fakapotopoto ke ne tui 'oku ngaohi, tauhi pe tuku ai ha ngaahi 'one, pea ke fakahoko ha taha 'o e ngaahi me'a ni —
 - (a) fakatotolo'i pea fakahoko 'a e ngaahi faka'eke'eke 'i he ngaahi feitu'u ke 'ilo pe kuo fakahoko ha hia 'i he kupu 62;
 - (b) sivi'i ha ngaahi lekooti, ngaahi tohi ngaue pe me'angaue kuo ma'u 'i he ngaahi feitu'u;
 - (c) 'ave ha ngaahi tatau 'o e, pe ngaahi kongamei he, ngaahi lekooti pe ngaahi tohi ngaue.
- (2) Kuo pau ki ha taha 'oku' ne —
 - (a) ta'ofi pe fakafe'atungia'i ha 'ofisa kuo fakamafai ki he kupu si'i (1) 'i hono fakahoko 'o e ngaahi mafai 'oku ha 'i he kupu si'i (1);
 - (b) 'oatu 'i he 'ilo pau ha fakamatata loiko e tali ki ha faka'eke'eke 'i he kupu si'i (1); pe
 - (c) ta'ofi (suppress) ha fakamatata mahu'inga 'i ha tali ki ha faka'eke'eke 'i he kupu si'i (1),
'oku ne fakahoko 'a e hia 'i he kupu ni.
- (3) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu' ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 5.

VAHE 9 – FAKAPAPOMU TAUTOITOI

64 Ngaahi hia 'o e fakapapomu tautoitoi

- (1) 'Oku ngaue'aki 'a e kupu si'i (2) ki ha ngaue 'oku fakataumu'a 'e ha taha —
 - (a) ke fakatupu ha pekia pe lavea lahi ki he sino; pe
 - (b) ke fakatupu ha maumau lahi ki ha feitu'u, 'oku ha 'i he kupu si'i (2)(a) pe (b) ha ngaue'anga 'oku ha 'i he kupu si'i (2)(c) pe ngaahi ngaue 'oku ha 'i he kupu si'i (2)(d), kapau ko e maumau 'e tupu ai pe ngalingali ke tupu ai ha mole lahi faka'ekonomika.
- (2) Ko ha taha kuo ne tuku atu, tuku, tukuange pe fakapaaki ha 'one pe fa'ahinga me'a fakatupu mate kehe 'i he, ki loto pe ki he —

- (a) konga 'o ha fale, kelekele, hala pe halanga vai pe feitu'u kehe, 'oku ala hu ki ai pe 'oku 'ataa ki he kau memipa 'o e kakai, tatau aipe pe 'oku hokohoko, fakataimi pe tataaitaha, kau ai ha feitu'u fakakomesiale, pisinisi, fakafonua, fakahisitolia, fakaako, fakalotu, fakapule'anga, fakafiefia, va'inga'anga pe tatau mo ia;
- (b) ha ngaue'anga pe founa fefononga'aki 'oku ngaue'aki pe nofo'i, 'o felave'imo hono ngaahi fatongia faka'ofisiale, 'e —
- (i) ha fakafongua 'o ha Pule'anga;
- (ii) ha Taki ha Fonua 'o ha fonua;
- (iii) ha Palemia pe ha Minisita 'o ha fonua;
- (iv) ha memipa 'o e fale alea 'o ha fonua;
- (v) ha fakamaau 'o ha fonua; pe
- (vi) ha 'ofisiale pe taha ngaue 'o ha Pule'anga pe ma'u mafai fakapule'anga pe ha kautaha fakavaha'apule'anga;
- (c) ha ngaue'anga, founa fefononga'aki pe me'angaue, 'o tatau aipe pe 'oku 'o'ona 'e he pule'anga pe fakataautaha, 'oku ngaue'aki 'i he pe ma'ae ngaue 'oku 'ataa ki he kakai ki hono fe'ave'aki 'o e ni'ihii pe uta; pe
- (d) ha ngaue'anga 'oku 'o'ona 'e he pule'anga pe fakataautaha 'oku ne 'oatu pe tufaki ha ngaahi ngaue ki he lelei 'a e kakai, hange ko e vai, ivi, lolo pe ngaahi fetu'utaki,
- 'oku he fakahoko 'a e hia 'i he kupu ni.
- (3) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 25.

VAHE 10 – TAUTOITOI FAKA'ATOMI

65 Tautoitoti Faka'atomi

- (1) Ka 'i ai ha taha 'oku —
- (a) ta'efakalao 'e ne ma'u ha naunau ivi faka'atomi pe fa'u pe ma'u ha me'angaue ivi faka'atomi —
- (i) ko e fakataumu'a ke fakatupu ha pekia pe lavea lahi fakasino; pe
- (ii) ko e fakataumu'a ke fakatupu ha maumau lahi ki ha koloa pe ki he 'ataakai;
- (b) ngaue'aki ta'efakalao 'i ha founa ha naunau ivi faka'atomi pe ha me'angaue ivi faka'atomi, pe ngaue'aki pe maumau'i ha tuku'anga ivi faka'atomi 'i ha founa 'a ia 'e fakatupu ai hono tukuange pe fakalahi 'a e fakatu'utamaki 'a hono tukuange 'a e naunau ivi faka'atomi —
- (i) ko e fakataumu'a ke fakatupu ha pekia pe lavea lahi fakasino;

- (ii) ko e fakataumu'a ke fakatupu ha maumau lahi ki ha koloa pe ki he 'ataakai; pe
 - (iii) ko e fakataumu'a ke fakamalohi'i ha taha, Fonua pe ha kautaha fakavaha'apule'anga ke fakahoko pe 'ikai fakahoko ha ngaue,
'oku ne fakahoko 'a e hia 'i he kupu ni.
- (2) Ko ha taha 'oku' ne —
- (a) fakamanamana ke fakahoko ha hia 'i he kupu si'i (1)(b); pe
 - (b) fakahoko ta'efakalao mo loto 'aki ha fekau 'oku poupu'i 'aki ha fakamanamana pe ngaue'aki ha malohi —
 - (i) ki hono 'oatu 'o e naunau ivi faka'atomi pe me'angaue ivi faka'atomi; pe
 - (ii) ke faka'ataa ki ai ha tuku'anga ivi faka'atomi pe 'ataa ki ha tuku'anga ivi faka'atomi,
'oku' ne fakahoko 'a e hia 'i he kupu ni.
- (3) Ko ha fakamanamana 'oku lave ki ai 'i he kupu si'i (2) kuo pau ke fakahoko ia 'i he ngaahi 'ataakai 'a ia 'oku ha ai 'a e tu'unga falala'anga 'o e fakamanamana.
- (4) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake he ta'u 'e 25

KONGA 7 - FA'UFA'U FAI HIA FAKAVAHA'APULE'ANGA

66 Kau ki he ngaahi kulupu fa'ufa'u fai hia

- (1) Ka 'i ai ha taha 'oku kau atu (tatau aipe pe ko e memipa, memipa fengaue'aki pe memipa fakaangaanga) ki ha kulupu fa'ufa'u fai hia, 'i he 'ilo pau ko e kulupu fa'ufa'u fai hia ia —
- (a) 'i he 'ilopau ko 'ene kau ki ai 'oku kaunga ki he hoko 'o ha ngaue hia; pe
 - (b) 'oku ta'etokanga pe ko 'ene kau ki ai 'oku kaunga ki he hoko 'o ha ngaue hia,
'oku ne fakahoko 'a e hia 'i he kupu ni.
- (2) 'E malava ke hoko ha kulupu 'o e kakai ko e kulupu fa'ufa'u fai hia ki he ngaahi taumu'a 'o e kupu ni tatau ai pe pe 'ikai —
- (a) ko e ni'ihii 'o kinautolu 'oku ma'ulalo pe ngaue ma'ae ni'ihii kehe;
 - (b) ko e konga pe 'o e kakai 'oku kau ki ai 'i ha taimi pau 'oku nau kau ki hono palani, fokotu'utu'u pe fakahoko 'i he taimi koia 'o ha ngaue(action), ngaue (activity) pe ngaue fakapa'anga pau; pe
 - (c) ko hono kau memipa 'oku liliu mei he taimi ki he taimi.

- (3) Kuo pau ki he taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu'ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 25.

67 Ta'efaitotonu

- (1) Ko ha taha 'oku ne loto 'aki hono fakahoko ha palomesi, fokotu'u ke tuku atu pe tuku atu ki ha 'ofisa fakapule'anga, fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu, ha lelei ta'etotonu, ma'ae 'ofisa pe taha kehe, ke fakahoko 'e he 'ofisa pe 'ikai fakahoko 'a hono fakahoko hono ngaahi fatongia faka'ofisiale, 'oku ne fakahoko 'a e hia 'i he kupu'ni.
- (2) Ko ha 'ofisa fakapule'anga kuo ne fakatupu ke ne ma'u pe tali 'i he loto 'aki, fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu, ha lelei ta'etotonu, ma'ae 'ofisa pe taha kehe, koe'uhi ke fakahoko pe 'ikai fakahoko 'e he 'ofisa 'a hono ngaahi fatongia faka'ofisiale, 'oku ne fakahoko 'a e hia 'i he kupu ni.
- (3) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 10.

KONGA 8 – FE'AVE'AKI TA'EFAKALAO 'A E KAKAI

68 Hia 'o e fe'ave'aki ta'efakalao 'o e ni'ih

- (1) Ko ha taha 'oku ne fakahoko 'a e fe'ave'aki ta'efakalao 'o ha taha pe kau 'i hono fokotu'utu'u ke fe'ave'aki ta'efakalao 'o ha taha, 'i he 'ilo pau ko e hu atu 'a e taha ko ia ki he Pule'anga pe ha fonua kehe 'oku pe na'e fokotu'utu'u 'aki 'a e ngaahi founa kuo fakamahino pau, 'oku ne fakahoko 'a e hia.
- (2) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 15.

69 Hia 'o e fe'ave'aki ta'efakalao 'o e fanau

- (1) Ko ha taha 'oku ne loto 'aki hono fakahoko 'a e fe'ave'aki ta'efakalao 'o ha taha 'a ia ko ha tamasi'i pe kau 'i hono fokotu'utu'u ke fe'ave'aki ta'efakalao 'o ha taha 'a ia ko ha tamasi'i, 'o tatau aipe pe ko e hu atu 'a e tamasi ko ia ki he Pule'anga pe ha fonua kehe 'oku pe na'e fokotu'utu'u ia 'i he ngaahi founa kuo fakamahino pau, 'oku ne fakahoko 'a e hia.
- (2) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 20.

70 Fakaehaua 'o e kakai 'oku 'ikai ha totonu fakalao ke ngaue

- (1) Ko ha taha pule ngaue 'a ia 'oku ne fakangofua 'a hono fakangaue'iha taha ngaue ta'efakalao 'i he ngaue'anga 'o e taha pule ngaue kuo pau ke ne 'ikai fakahoko 'i he taumu'a ke ta'ofi pe fakafe'atungia'i 'a e taha ngaue ta'efakalao mei he'ene —
 - (a) mavahe mei he Pule'anga;
 - (b) fakapapau'i pe fekumi ki he ngaahi totonu 'a e taha koia 'i he ngaahi lao 'o e Pule'anga; pe
 - (c) tuku atu ki ha taha 'a e ngaahi 'ataakai 'o e tu'unga ngaue 'a e taha 'e he taha pule ngaue.
- (2) 'O 'ikai fakangatangata 'a e fakalukufua 'o e kupu si'i (1), ko e ngaahi me'a ni ko e ngaahi fakatata 'o e ngaahi ngaue 'o e fa'ahinga 'oku ha 'i he kupu si'i ko ia —
 - (a) 'ave pe tauhi ma'u pe pule'i'a e tohi fakangofua ke folau 'a e taha, ha tohi ngaue folau pe faka'ilonga'i kehe, pe ngaahi tikite folau;
 - (b) ta'ofi pe fakafe'atungia'i 'a e taha mei ha'ane —
 - (i) 'ataa ki ha telefoni;
 - (ii) ngaue'aki ha telefoni;
 - (iii) ngaue'aki fakafa'ituitui ha telefoni;
 - (iv) mavahe mei he feitu'u; pe
 - (v) mavahe tokotaha mei he feitu'u; pe
 - (c) ta'ofi pe fakafe'atungia'i ha 'ofisa kuo fakamafai mei he'ene hu atu pe 'ataa ki ha feitu'u (place) pe feitu'u (premises) 'a ia 'oku 'i ai 'a e totonu 'a e taha 'i ha lao ke hu ki ai.
- (3) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 10.

71 Loto ki ai 'a e taha na'e 'ave ta'efakalao

- (1) 'Oku 'ikai ko ha taukapo 'i he kupu 68 mo e 69 —
 - (a) na'e loto 'a e taha na'e 'ave ta'efakalao ki he fakaehaua na'e taumu'a ki ai; pe
 - (b) na'e 'ikai hoko 'a e fakaehaua na'e taumu'a ki ai.

72 Ngaahi tohi ngaue folau kakaa ma'ae kakai pe tamasi'i kuo fe'ave'aki ta'efakalao

- (1) Ko ha taha kuo ne fakahoko 'i he 'ilo pau, koe'uhi ke ma'u ha ngaahi monu'ia fakaekoloa mei he kakai pe tamasi'i kuo fe'ave'aki ta'efakalao —

- (a) hono ngaohi ha tohi ngaue folau pe faka'ilonga kaka; pe
 - (b) hono ma'u mai, 'oatu pe ma'u ha tohi ngaue folau pe faka'ilonga kaka, 'oku ne fakahoko 'a e hia 'i he kupu'ni.
- (2) Kuo pau ki ha taha kuo he fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 10.

73 Malu'i 'o e ni'ihhi na'e 'ave ta'efakalao

- (1) 'E 'ikai ala faka'ilo hia ha taha na'e 'ave ta'efakalao ki he —
- (a) fakahoko 'o e fe'ave'aki ta'efakalao 'o e ni'ihhi pe kau atu ko ha fa'ahi ki he hia 'o e fe'ave'aki ta'efakalao 'o e ni'ihhi;
 - (b) hu ta'efakalao 'a e taha ki he Pule'anga, 'o felave'imo hono fakahoko 'o e fe'ave'aki ta'efakalao 'o e ni'ihhi kapau ko e Pule'anga 'a e fonua tali;
 - (c) vaha'a taimi 'o e nofo ta'efakalao 'a e taha 'i he Pule'anga hili hono 'ave ta'efakalao, kapau ko e Pule'anga 'a e fonua tali; pe
 - (d) ma'u mai pe ma'u 'e he taha ha tohi ngaue folau pe faka'ilonga kaka na'e ma'u 'e he taha, pe ko ia na'e 'oatu ki he taha, ko e taumu'a ke hu ki he fonua tali 'o felave'imo hono fakahoko 'o e fe'ave'aki ta'efakalao 'o e ni'ihhi.
- (2) 'Oku 'ikai ta'ofi 'e he kupu si'i (1) 'a hono fakamavahe'i'o ha taha na'e 'ave ta'efakalao 'o fakatatau mo e Lao ki he Kakai Hu Mai.

KONGA 9 – FAKAHU KAKAI TA'EFAKALAO

74 Hia 'o e fakahu kakai ta'efakalao

- (1) Ko ha taha, koe'uhi ke ma'u ai ha'ane monū'ia fakaekoloa, 'oku kau 'i he fakahu kakai ta'efakalao, 'i he 'ilo pau pe ta'etokanga ki he mo'oni ko e hū 'a e taha na'e pe 'amanaki ke fakahu ta'efakalao ki he fonua 'oku ta'efakalao, 'oku ne fakahoko 'a e hia 'i he kupu ni.
- (2) 'E ngāue'aki 'a e kupu si'i (1) 'o tatau aipe pe 'ikai ko e taha ko ia na'e fakahu ta'efakalao na'e hu pe tu'uta 'i he fonua tali.
- (3) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 15.

75 Hia ke tokoni'i ha nofo ha taha 'ikai fakamafai

- (1) Ko ha taha 'oku' ne tokoni'i 'i he 'ilo pau 'a e hokohoko atu 'a e nofo ha taha 'ikai fakamafai 'i ha fonua tali koe'uhi ke ma'u mei ai ha monu'ia fakaekoloa, 'oku ne fakahoko 'a e hia 'i he kupu'ni.

- (2) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu' ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 10.

76 Ngaahi tohi ngaue folau pe faka'ilonga kakaa ki he fakahu kakai ta'efakalao

- (1) Ko ha taha kuo ne fakahoko 'i he 'ilo pau, koe'uhi ke ma'u ha ngaahi monu'ia fakaekoloa mei he fakahu kakai ta'efakalao —
- (a) hono ngaahi ha tohi ngaue folau pe faka'ilonga kakaa; pe
- (b) hono ma'u mai, 'oatu pe ma'u ha tohi ngaue folau pe faka'ilonga kakaa, 'oku ne fakahoko 'a e hia 'i he kupu ni.
- (2) Kuo pau ki ha taha kuo he fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 10.

77 Ngaahi hia fakalahi

- (1) 'E fakahoko 'e ha taha ha hia fakalahi 'i ha taha 'o e ngaahi hia 'oku ha 'i he kupu si'i (2) 'a ia kuo ne fakahoko 'a e hia ko ia 'i he taha pe lahi ange 'o e ngaahi 'ataakai ni —
- (a) ko e taha 'ikai fakamafai 'oku fakamamahi'i pe fakahoko ki ai ha ngaahi to'onga fakamamahi, 'ikai fakaetangata pe tuku hifo (kau ai 'a e fakaehaua);
- (b) ko e mo'ui pe malu 'a e taha na'e fakahu ta'efakalao 'oku, pe ngalingali 'oku, 'i he tu'unga fakatu'utamaki.
- (2) Ko e ngaahi hia ko e ngaahi hia 'i he kupu 74, 75 mo e 76.
- (3) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu' ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 25.

78 Malu'i 'o e ni'ihni na'e fakahu ta'efakalao

- (1) 'E 'ikai ala faka'ilo ha taha 'ikai fakamafai ki ha hia 'i he Konga ni, 'i he 'uhinga pe koe'uhi ko e taha ko ia na'e fakahoko ki ai 'a e taha 'o e ngaahi me'a' ni —
- (a) fakahu kakai ta'efakalao;
- (b) 'i hono fakahoko ki he taumu'a ke faka'ata 'a e fakahu kakai ta'efakalao, ko e hia 'i he kupu 75;
- (c) ha hia 'i he kupu 76.
- (2) Koe'uhi ke 'ikai to e 'i ai ha tala'a, 'oku 'ikai ha me'a 'i he kupu si'i (1) te ne ta'ofi hono faka'ilo ha taha 'ikai fakamafai koe'uhi ko ha ngaue pe 'ikai fakahoko ha ngaue 'a ia ko ha hia 'i ha lao kehe.

79 Fatongia 'o e kau uta fakakomesiale

- (1) Ko ha taha uta fakakomesiale 'a ia 'oku ne 'ave ha taha ki ha fonua tali, pea 'i he hu atu ki he fonua tali, 'oku 'ikai ma'u 'e he taha 'a e ngaahi tohi ngaue folau 'oku fiema'u ke hu fakalao ki he fonua ko ia, 'oku ne fakahoko 'a e hia 'i he kupu ni.
- (2) 'E 'ikai halaia ha taha uta fakakomesiale ki ha hia 'i he kupu si'i (1) kapau —
 - (a) na'e 'i ai 'a e ngaahi tu'unga fakapotopoto 'a e taha uta fakakomesiale ke tui ko e ngaahi tohi ngaue 'oku ma'u 'e he taha ko e ngaahi tohi ngaue folau ia 'oku fiema'u ke hu fakalao'aki 'e he taha ko ia ki he fonua tali;
 - (b) na'e ma'u'e he taha 'a e ngaahi tohi ngaue folau 'oku fiema'u ke hu fakalao'aki ki he fonua tali 'i he taimi na'e heka ai 'a e taha, pe heka fakamuimui ai, ki he founa fefononga'aki ke folau ai ki he fonua tali; pe
 - (c) ko e hu atu ki he fonua tali na'e hoko ia koe'uhi ko e puke pe lavea ki he taha kuo heka, fakavavevave, kovi 'a e 'ea pe ngaahi 'ataakai kehe 'oku 'ikai lava 'e he taha uta fakakomesiale 'o pule'i.
- (3) Ko ha taha uta fakakomesiale kuo halaia ki ha hia 'i he kupu ni 'e ala mo'ua ia ke ne totongi 'a e ngaahi fakamole hono tauhi 'o e taha 'i he, mo hono fakamavahe'i mei he, fonua tali.
- (4) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ki ha mo'ua pa'anga 'o 'ikai laka hake 'i he \$100,000.

80 Heka, hua mo e puke 'o ha vaka

- (1) 'Oku ngaue'aki 'a e kupu ni ki ha vaka, ko ha vaka tahi, vaka (boat), pe misini pe vaka (vessel) kehe 'oku ngaue'aki pe malava ke ngaue'aki ki hono fakaheka 'o e kakai 'i he vai pe fukahai vai, tuku kehe ha vakatau muli.
- (2) 'E ngofua ki ha 'ofisa kuo fakamafai ke ne ta'ofi pea heka ki ha vaka 'i he Pule'anga kapau 'oku 'i ai ha ngaahi tu'unga fakapotopoto ke tui ai 'a e 'ofisa ko e vaka —
 - (a) 'oku ngaue'aki ke fakahoko ha hia 'i he kupu 74; pea
 - (b) ko e vaka 'oku —
 - (i) 'i he Pule'anga; pe
 - (ii) 'i he ngaahi konga tahi fepikitaki 'o e Pule'anga.
- (3) 'E ngofua ki he 'ofisa kuo fakamafai, 'i hono fiema'u fakapotopoto ke fakahoko 'a hono ngaahi fatongia fekau'aki mo e hia 'i he kupu 74 —
 - (a) tu'utu'uni ki he vaka ke nofo 'i he feitu'u 'oku 'i ai, pe ke 'ave ki ha feitu'u fe'unga 'i he Pule'anga, 'aki 'a e taumu'a ke hua;
 - (b) hua mo puke 'a e vaka, ha taha 'i ai mo ha me'a 'i ai;

- (c) faka'eke ha taha 'oku 'i he vaka;
 - (d) fiema'u 'a hono 'omai ha ngaahi tohi ngaue felave'imo e vaka pe ha ngaahi ngaue tohi folau pe faka'ilonga 'o ha taha 'i he vaka;
 - (e) to'o ha tatau 'o e ngaahi tohi ngaue kuo 'omai;
 - (f) puke mo tauhi ha me'a kuo ma'u 'i he vaka 'a ia 'oku ha ki ai ko e fakamo'oni 'o ha hia 'i he Lao ni; pea
 - (g) nofo 'i he vaka 'i ha vaha'a taimi 'a ia mo e tu'utu'uni'i 'o e vaka pe fakahoko ha fakatotolo ki ha hia 'i he kupu 74.
- (4) Kapau 'e 'ikai tu'u 'a e vaka 'i hono fiema'u 'e ha 'ofisa kuo fakamafai, 'e ngofua ki he 'ofisa ke tulimui ki he ngaahi tahi fakavaha'apule'anga pea fakahoko ha ngaue 'a ia 'oku fiema'u fakapotopoto ke ta'ofi 'a e vaka kae malava ke fakahoko ha heka ki ai (tukukehe 'i ha potutahi fakavahefonua 'o ha fonua kehe).
- (5) 'E ngofua ki ha 'ofisa kuo fakamafai ke ne fiema'u 'a e taha 'oku ne pule'i'a e vaka, ha taha 'o e kau kauvaka pe ha taha 'i vaka ke ne fakahoko ha ngaue 'a ia 'e ngofua ke tu'utu'uni 'e he 'ofisa kuo fakamafai 'i he kupu si'i (3)(a).
- (6) Kuo pau ki he taha 'oku ne pule'i'a e vaka ke ne 'oatu ki ha 'ofisa kuo fakamafai 'a ia 'oku ne nofo 'i he vaka ha me'akai fe'unga mo taau mo ha nofo'anga lelei 'o 'ikai ha totongi.
- (7) Kuo pau ki ha taha ke muimui pau ki he tu'utu'uni 'a e 'ofisa kuo fakamafai 'i he kupu si'i (3)(a).
- (8) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu ni ke ala mo'ua 'i ha'ane halaia ke ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 2.

KONGA 10 – NGAHI TU'UTU'UNI FAKALUKUFUA

81 Mafai

Tukukehe ka to e 'i ai ha tu'ututu'uni kehe 'i he Lao ni, 'e ngofua ke fakahoko ha faka'ilo ki ha hia 'i he Lao ni —

- (a) kapau ko e ngaue pe 'ikai fakahoko ngaue —
 - (i) kuo fakahoko ia 'i he Pule'anga;
 - (ii) kuo fakahoko ia 'i ha vaka tahi pe vakapuna kuo lesisita 'i he Pule'anga; pe
 - (iii) kuo fakahoko 'e ha taha 'oku 'i he Pule'anga; pea
- (b) 'o tatau aipe pe 'ikai ko e ngaue pe 'ikai fakahoko ngaue 'oku hoko ai 'a e hia 'oku fakahoko ia 'i he pe 'i tu'a 'i he Pule'anga, kapau ko e ngaue pe 'ikai fakahoko ngaue —

- (i) kuo fakahoko 'e ha tangata'i fonua 'o e Pule'anga pe tangata'i fonua 'o ha fonua 'a ia 'oku angamaheni ke nofo fonua 'i he Pule'anga;
- (ii) kuo fakahoko koe'uhi ke fakamalohi'i 'a e Pule'anga 'o Tonga ke fakahoko pe 'ikai fakahoko ha ngaue;
- (iii) kuo fakahoko ia ki he tangata'i fonua 'o e Pule'anga;
- (iv) kuo fakahoko 'e ha taha 'a ia 'oku, hili hono fakahoko 'o e hia, 'i he Pule'anga;
- (v) 'oku taumu'a ke fakahoko 'i he Pule'anga; pe
- (vi) na'e tupu 'i he pe fou 'i he Pule'anga.

82 Tokoni, kaunga hia, fakahinohino'i pe ma'u ha taha ki he fakahoko ha hia

- (1) Ko ha taha 'i he'ene loto 'aki 'oku ne tokoni'i, kaunga hia, fakahinohino'i pe ma'u ha taha ki he fakahoko ha hia 'i he Lao ni 'e ha taha kehe 'e lau kuo ne fakahoko 'a e hia pea 'e ala tautea ia 'o hange ko e taha ko ia na'a ne fakahoko 'a e hia.
- (2) 'E 'ikai fakahoko 'e ha taha ha hia 'i he kupu si'i (1) kapau, kimu'a hono fakahoko 'a e hia, ko e taha —
 - (a) kuo ne fakangata 'ene kaunga ki ai; pea
 - (b) kuo ne fakahoko 'a e ngaahi me'a fakapotopoto kotoa ke ta'ofi 'a hono fakahoko 'o e hia.

83 Fakaloto'i ke fakahoko ha hia

- (1) Ko ha taha 'oku ne loto 'aki hono faka'ai'ai ha fakahoko 'o ha hia 'i he Lao ni 'oku ne fakahoko 'a e hia.
- (2) 'Oku fakahoko 'e ha taha 'a e hia 'i he kupu si'i (1) tatau ai pe kapau ko hono fakahoko 'a e hia kuo fakaloto'i 'oku 'ikai malava ke hoko.
- (3) Kuo pau ki ha taha kuo ne fakahoko ha hia 'i he kupu si'i (1) ke ne ala mo'ua 'i ha'ane halaia ki he tautea tatau mo ia ki hono fakahoko 'o e hia 'i he Lao ni.

84 Loto taha ke fakahoko ha hia

- (1) Ko ha taha kuo' ne loto taha mo ha taha kehe, 'o tatau aipe pe 'i loto pe 'i tu'a 'i he Pule'anga, ke fakahoko ha hia 'i he Lao' ni 'oku ne fakahoko 'a e hia ko e loto taha pea 'e ala tautea ia 'o hangē pe na'e fakahoko 'a e hia 'a ia 'oku felave'i mo e loto taha.
- (2) 'E 'ikai halaia ha taha ki he loto taha ke fakahoko ha hia kapau, kimu'a hono fakahoko 'a e ngaue kuo felotoi ki ai, ko e taha —

- (a) kuo ne mavahe ia mei he felotoi; pea
 - (b) na'a ne fakahoko 'a e ngaahi ngaue fakapotopoto kotoa ke ta'ofi 'a hono fakahoko 'a e hia.
- (3) 'E 'ikai halaia ha taha ki he loto taha ke fakhoko ha hia kapau —
- (a) kuo fakatonuhia'i 'a e ngaahi fa'ahi kehe kotoa ne felotoi ki he loto taha pea ko e fakahalaia'i 'e 'ikai faitatau ia mo honau fakatonuhia'i; pe
 - (b) ko e taha ko e taha ko hono lelei pe malu'i na'e hoko ai 'a e hia.

85 Feinga ke fakahoko ha hia

Ko ha taha kuo ne feinga ke fakahoko ha hia 'i he Lao' ni 'oku ne fakahoko ha hia pea 'e ala tautea ia 'o hange pe na'e fakahoko 'a e hia 'a ia na'e feinga ke fakahoko, ka kuo pau ko e ngaue na'e fakahoko 'e he taha na'e lahi ange 'i he teuteu ki he fakahoko 'o e hia.

86 Mo'ua 'o ha kautaha

- (1) 'E ngaue'aki 'a e Lao ni ki ha kautaha 'o tatau pe mo hono ngaue'aki ki ha taha taautaha pea 'e ala fakahalaia'i ha kautaha ki ha taha 'o e ngaahi hia 'oku ha 'i he Lao ni, 'o tanaki ki he mo'ua 'o ha taha ki he hia tatau.
- (2) Ki ha hia 'i he Lao ni, ko e ngaue pe tu'unga fakakaukau 'o ha taha ngaue, fakafofonga pe 'ofisa 'o ha kautaha 'e lau pe ia 'oku fakahoko 'e he kautaha kapau ko e taha 'oku ne fakahoko ngaue —
 - (a) 'i loto 'i he ngata'anga 'o e ngaue 'a e taha;
 - (b) 'i loto 'i he ngata'anga 'o e mafai totonu pe totonu ke fakahoko 'e he taha; pe
 - (c) 'i he loto ki ai pe felotoi (mahino pe 'i hono fakama'opo'opo) 'o ha talekita, taha ngaue pe fakafofonga 'o e kautaha, pea ko e loto ki ai ko ia 'oku 'i loto 'i he mafai totonu pe totonu ke fakahoko 'e he talekita, taha ngaue pe fakafofonga.
- (3) Ko ha lave 'i ha kupu ni ki he tu'unga fakakaukau 'o ha taha 'e kau ai 'a e 'ilo, loto, fakakaukau, tui pe taumu'a 'a e taha, pea mo e ngaahi 'uhinga 'a e taha ki he loto, fakakaukau, tui pe taumu'a ko ia.

87 Fatongia ke fakafoki fakapule'anga pe faka'ilo

Kapau 'e 'ikai tali 'e he Palemia ha kole mei ha fonua kehe ke fakafoki fakapule'anga ha taha 'i he Lao ke Fakafoki Fakapule'anga 'a e Kau Fai Hia pea ko e kole ke fakafoki fakapule'anga 'oku felave'iia mo e tatau 'o ha ngaue pe 'ikai fakahoko ngaue ki ha hia 'i he Lao ni, kuo pau ke 'oatu 'e he Palemia ia ki he 'ateni Seniale ke faka'ilo.

88 Loto ki ai 'a e 'Ateni Seniale

- (1) Ko ha ngaahi faka'ilo ki ha hia 'i he Lao ni, 'a ia 'oku pehe 'oku 'i ai 'a e mafai ki ai 'i he kupu 83(a)(ii) ki ha hia kuo fakahoko 'i ha loto vakapuna lolotonga 'e ne puna, pe ha vaka, 'i ha feitu'u kehe ange mei he pe 'i he 'ataa 'i he Pule'anga pe ki ha hia kehe kuo fakahoko 'i tu'a 'i he Pule'anga 'e toki ngofua ke fakahoko ia 'i he loto ki ai 'a e 'Ateni Seniale.
- (2) 'Oku 'ikai ta'ofi 'e he kupu si'i (1) 'a hono puke, pe tuku atu 'o ha tohi puke ki hono puke, 'o ha taha ki ha hia, pe ko hono tauhi fakalao pe tukuange ke malu 'i ki tu'a 'o ha taha kuo faka'ilo ki ha hia.

89 Ngaahi tu'unga fakangatangata ki he 'ikai tali ke fakafoki fakapule'anga pe 'oatu 'a e tokoni fengaue'aki

- (1) Neongo ha me'a 'i he Lao ki he Fakafoki Fakapule'anga 'o e Kau Fai Hia pe Lao ki he Tokoni Fengaue'aki 'i he Ngaahi Hiamatea, ko ha hia 'i he pe 'i ha Lao kehe, kapau ko e ngaue pe 'ikai fakahoko ngaue 'oku hoko ko e hia 'a ia 'oku to e hoko ko ha ngaue tautoitoti, 'e lau ia, ki he ngaahi taumu'a 'o e fakafoki fakapule'anga pe tokoni fengaue'aki, 'oku 'ikai —
 - (a) ko ha hia 'oku natula fakapolitikale pe ha hia 'oku fekau'aki mo ha hia fakapolitikale pe ha hia kuo fakahoko ko e ma'u e fakakaukau mei ha ngaahi taumu'a fakapolitikale; pe
 - (b) ko ha hia pa'anga.
- (2) Neongo ha me'a 'i he Lao ki he Tokoni Fengaue'aki 'i he Ngaahi Hiamatea, 'e 'ikai ngofua ke 'ikai tali ha kole ki he tokoni fengaue'aki 'o felave'imo ha hia 'i he Lao ni koe'uhi 'ata'ataa pe ko e makatu'unga ko e fakapulipuli fakapangike.

90 Fakapekia 'o e Lao ki he Ngaahi Hia Fakavaha'apule'anga

'Oku fakapekia heni 'a e Lao ki he Ngaahi Hia Fakavaha'apule'anga 2005.

91 Ngaahi fakatonutonu fekau'aki

- (1) 'Oku fakatonutonu 'a e Lao ki he Ngaahi Hia 'aki hono fakapekia 'a e kupu 78A, 78B mo e 78C.
- (2) 'Oku fakatonutonu 'a e Lao ki hono Fe'ave'aki Fakapulipuli 'o e Pa'anga Kaka mo e Ngaahi Koloa 'oku Ma'u mei ha Hia 2000 'aki hono fakapekia 'a e kupu 22A, 22B mo e 22C.

TEPILE

- 1 Konivesio 'o e Ngaahi Hia mo e Ngaahi Ngaue Tefito Kehe kuo Fakahoko 'i he Loto Vakapuna, fakahoko 'i Tokyo 'i he 'aho 14 'o Sepitema 1963
- 2 Konivesio ki hono Ta'ofi 'o e Puke Ta'efakalao 'o e Vakapuna, fakahoko 'i he The Hague 'i he 'aho 16 'o Tisema 1970
- 3 Konivesio ki hono Ta'ofi 'o e Ngaahi Ngaue Ta'efakalao ki he Malu 'o e Fefolau'aki Vakapuna Sivile, fakahoko 'i Montreal 'i he 'aho 23 'o Sepitema 1971
- 4 Konivesio ki hono Ta'ofi mo e Tautea 'o e Ngaahi Hia ki he Ni'ihi 'oku Malu'i Fakavaha'apule'anga, kau ki ai 'a e kau Fakafofonga Fakatipilometika, fakahoko 'i New York 'i he 'aho 14 'o Tisema 1973
- 5 Konivesio Fakavaha'apule'anga ki hono Fakafepaki'i 'o e 'Ave 'o Kinautolu kuo Puke Fakamalohi, na'e tali 'e he Fakataha'anga Lahi 'a e Ngaahi Fonua Fakatahataha 'i he 'aho 17 'o Tisema 1979
- 6 Konivesio ki hono Malu'i 'o e Naunau Ivi Faka'atomi, fakahoko 'i Vienna mo New York 'i he 'aho 3 'o Ma'asi 1980
- 7 Konivesio ki hono Ta'ofi 'o e Ngaahi Ngaue Ta'efakalao ki he Malu 'o e Ngaahi Faifolau 'i Tahī 1988
- 8 Tu'utu'uni Ngaue ki hono Ta'ofi 'o e Ngaahi Ngaue Ta'efakalao ki he Malu 'o e Ngaahi Peleti Foomu Tu'uma'u kuo Fokotu'u 'i he Konga Fonua Konitinenitale
- 9 Tu'utu'uni Ngaue ki hono Ta'ofi 'o e Ngaahi Ngaue Fakamalohi Ta'efakalao 'i he Ngaahi Mala'e Vakapuna 'oku ngaue ki he Fefolau'aki Fakavaha'apule'anga Sivile, 'o tanaki atu ki he Konivesio ki hono Ta'ofi 'o e Ngaahi Ngaue Ta'efakalao ki he Malu 'o e Fefolau'aki Vakapuna Sivile 1988
- 10 Konivesio ki hono Faka'ilonga'i 'o e Ngaahi 'One Pelesitiki ki he Taumu'a ko hono Faka'ilonga'i, fakahoko 'i Montreal 'i he 'aho 1 'o Ma'asi 1991
- 11 Konivesio Fakavaha'apule'anga ki hono Ta'ofi 'o e Ngaahi Fakapapomu Tautoitoi 1997
- 12 Konivesio Fakavaha'apule'anga ki hono Ta'ofi 'o e Ngaahi Ngaue Tautoitoi Faka'atomi, na'e tali 'e he Fakataha'anga Lahi 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha 'i he 'aho 13 'o 'Epeleli 2005
- 13 Tu'utu'uni Ngaue ki he Fakahu Kakai Ta'efakalao 'i 'Uta, Tahī mo e 'Ataa, 'o Tanaki atu ki he Konivesio 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha ki hono Ta'ofi 'o e Fa'ufa'u Fai Hia Fakavaha'apule'anga
- 14 Tu'utu'uni Ngaue ki he Faka'ehi'ehi, Ta'ofi mo hono Tautea 'a hono Fe'ave'aki 'o e Kakai tautefito ki he Kakai Fefine mo e Fanau 'o Tanaki atu ki

he Konivesio 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha ki hono Ta'ofi 'o e Fa'ufa'u
Fai hia Fakavaha'apule'anga.

FAKAMATALA FAKALAH

¹ Lao Fika 23 'o e 2013